

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Природничо-економічний факультет
Кафедра туризму та готельно-ресторанної справи

Кваліфікаційна робота бакалавра

на тему:

**«ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ
ОБЛАСТІ: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ»**

Виконав: здобувач вищої освіти
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти,
Т1-В21 групи
спеціальності: 242 Туризм
за ОПП «Туризм»
денної форми навчання
Ярослав ФРАНКО

Науковий керівник:
кандидат географічних наук, старший
викладач кафедри туризму та готельно-
ресторанної справи
Андрій ХОПТЯР

Рецензент:

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	5
1.1. Поняття туристично-рекреаційного потенціалу та його складові.....	5
1.2. Методи оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів....	14
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	22
2.1. Природні ресурси Хмельницької області та їх значення для розвитку туризму в регіоні.....	22
2.2. Історико-культурна спадщина Хмельниччини як ключовий фактор розвитку туризму в області.....	29
2.3. Сучасний стан туристичної інфраструктури Хмельницького регіону.....	39
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ТА РЕАЛІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	47
3.1.Актуальні проблеми розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону.....	4
7	
3.2. Стратегії та перспективи розвитку туристичного потенціалу Хмельницької області.....	54
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	65
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність теми. Туризм є важливою складовою економічного розвитку багатьох регіонів, і Хмельницька область не є виключенням. Туристично-рекреаційний потенціал цього регіону є значним завдяки багатству природних ресурсів, культурно-історичній спадщині та сприятливим умовам для розвитку рекреаційного туризму. Однак для повного використання цього потенціалу необхідне глибоке дослідження та розробка стратегій розвитку, що включають як сучасні методи управління, так і інноваційні підходи. У зв'язку з цим тема дослідження є надзвичайно актуальною, оскільки дозволяє розкрити реальний стан туристично-рекреаційного потенціалу Хмельницької області та визначити перспективи його розвитку.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження туристично-рекреаційного потенціалу Хмельницької області, визначення його реалій та перспектив розвитку.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- вивчити основні складові туристично-рекреаційного потенціалу та методи його оцінювання;
- проаналізувати природні, культурні та інфраструктурні ресурси Хмельницької області, які можуть бути використані для розвитку туризму;
- виявити актуальні проблеми та визначити основні напрямки розвитку туристичної інфраструктури в області.

Об'єктом дослідження є туристично-рекреаційний потенціал Хмельницької області.

Предметом дослідження є механізми ефективного використання природних, культурних та інфраструктурних ресурсів для розвитку туризму в регіоні.

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети та розв'язання поставлених завдань у роботі використовувались різноманітні методи наукового

дослідження: аналіз, порівняння, систематизація, статистичні методи для оцінки поточного стану туристичної інфраструктури, а також методи прогнозування для визначення перспектив розвитку. Крім того, для систематизації інформації застосовувались методи класифікації та узагальнення даних щодо природних, культурних та інфраструктурних ресурсів.

Інформаційною базою дослідження при виконанні бакалаврської роботи є наукові статті, монографії, нормативно-правові документи, звіти та офіційні дані, що стосуються розвитку туризму в Хмельницькій області та Україні загалом.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг – 77 сторінок, список використаних джерел налічує 41 найменування. У роботі представлено 1 рисунок і 3 таблиці, а також 7 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1 Поняття туристично-рекреаційного потенціалу та його складові

У ХХІ столітті сфера рекреації та туризму стала одними з найбільш розвинутих і прибуткових галузей світового господарства. Вона виконує важливу роль у соціально-економічному розвитку країн, окремих регіонів або субрегіонів, тим самим забезпечуючи достатню кількість робочих місць та підвищуючи якість життя населення. Крім того, значення туризму залишається багатоаспектним: перш за все, створюючи канали міжкультурної комунікації, зберігаючи та поширюючи культурну спадщину та традиції, відновлюючи культурно-історичні пам'ятки тощо. Туризм стимулює розвиток дотичних з туристично-рекреаційною сферою галузей: торгівлю зокрема сувенірною продукцією, сфера послуг, транспорт, зв'язок, будівництво, ресторанне господарство тощо.

Необхідність дослідження туристичного потенціалу набуває ще більшої актуальності через важкі історичні події, такі як повномасштабна війна з росією та пандемія COVID-19. Тому важливо, щоб розвиток туристичної індустрії в Україні здійснювався таким чином, щоб задовольняти туристичні інтереси та потреби, враховуючи соціально-політичні та економічні умови, зберігаючи рекреаційний потенціал країни.

На сьогодні рівень дослідження проблеми розвитку туризму на будь-якій території свідчить про загальний інтерес до туристичного потенціалу та туристичних ресурсів. Різноманітність наукових підходів та трактувань підкреслюють актуальність дослідження, оскільки наявність туристичного потенціалу є ключовим фактором розвитку туристичної індустрії на будь-якій території.

Успіх туристичної індустрії країни прямо залежить від ефективного використання її туристичного потенціалу, який є ключовим для формування та розвитку туристичної діяльності. Крім того, правильне використання туристичного потенціалу може сприяти згуртованості суспільства.

Туризм має значний вплив на якісний розвиток суспільства, а туристично-рекреаційна діяльність відіграє значну роль в економіці країни та окремих її регіонів.

Питанням розвитку рекреації та туризму на сучасному етапі розвитку суспільства приділяється все більше уваги, тому що цей вид діяльності для багатьох країн та регіонів є стратегічним, знаходиться в сфері пріоритетного розвитку багатьох територій, в тому числі України в цілому, та Хмельницького регіону зокрема.

Туристично-рекреаційна діяльність вважається однією з найприбутковіших у світі. Важливість виявлення компонентів туристично-рекреаційного потенціалу території та їх взаємозв'язків, а також ступеню впливу на ефективність туристичної діяльності обумовлена тим, що на основі представленої інформації можлива подальша розробка комплексних програм розвитку туризму на відповідній території, найбільш оптимальне використання всіх компонентів туристично-рекреаційного потенціалу.

За своїм туристично-рекреаційним потенціалом Україна має всі можливості стати туристичною державою світового рівня. Розширення міжнародних зв'язків відкриває нові шляхи для просування національного туристичного продукту на світовому ринку, залучення до світового інформаційного простору, передового досвіду організації туристичної діяльності.

Питання комплексного розвитку й оптимального використання туристичних ресурсів є важливими для ефективного управління розвитком туризму в Україні. Кожен регіон повинен використовувати свій туристичний потенціал для задоволення потреб місцевого населення в якісних туристичних послугах, а також для прийому й обслуговування іноземних туристів. Можливість

ефективного розвитку будь-якого виду ресурсів ґрунтується на кваліфікованому аналізі потенціалу, досить точному визначенні місця даного ресурсу на ринку, обґрунтованому підборі найбільш відповідних даному ресурсу шляхів і форм його розвитку і на забезпеченні скоординованих дій усіх учасників процесу освоєння і розвитку даного ресурсу. Це повною мірою відноситься до ресурсів розвитку туризму.

Туристично-рекреаційна діяльність, забезпечує раціональне використання і збереження природно-екологічних, культурно-історичних та інформаційно-пізнавальних ресурсів території.

Туризм ґрунтується на цільовому і раціональному використанні туристичних ресурсів, які є об'єктами інтересу з боку подорожуючих та спроможні задовольняти потреби людей, що виникають в процесі подорожі. Там, де немає будь-яких туристичних ресурсів, туризму не може бути в принципі. Для того, щоб туризм розпочав розвиватись в будь-якому регіоні, необхідна наявність у ньому певної сукупності туристичних ресурсів.

Туристичний потенціал безпосередньо залежить від наявності туристичних та рекреаційних ресурсів, які є основою для розвитку туристичного сектору. Лише наявність ресурсних компонентів вже забезпечує мінімальний рівень розвитку туристично-рекреаційної сфери. Наприклад, на місцевості з наявністю мінеральних джерел, історико-культурних пам'яток або сприятливих кліматичних умов стають цікавими для туристів. Це зумовлено тим, що для відновлення витраченої енергії після трудової діяльності людині достатньо змінити звичне оточення, виїхати за межі постійного місця проживання.

Згідно із Законом України «Про туризм» № 325/95 від 15.09.1995 [1], «туристичні ресурси – це сукупність природних і кліматичних ресурсів, оздоровчих, історичних, культурних, пізнавальних та соціально-побутових ресурсів конкретної території, що задовольняють різноманітні потреби туристів.»

До рекреаційних ресурсів належать туристичні об'єкти (житло, їжа, музеї тощо), об'єкти та природні явища, тому поняття «туристичний потенціал» набагато ширше і включає загальні економічні, фінансові, трудові, соціальні та інфраструктурні ресурси, які можна використовувати в організації туристичної галузі. Ці два поняття слід розглядати як взаємодоповнюючі або взаємозамінні.

Під терміном «ресурси» розуміють матеріальні засоби, цінні запаси, кошти та інші елементи, які можна використати за потреби. Для розвитку туризму та економічного зростання важливим є широкий спектр ресурсів, серед яких можна виділити наступні складові:

1. природні ресурси, такі як земля, водні та лісові ресурси, а також інші туристично-рекреаційні елементи, що визначають рекреаційну привабливість території;
2. капітал, зокрема фінансові ресурси, які інвестуються в розвиток туристичної інфраструктури та послуг;
3. трудові ресурси, що включають людський потенціал;
4. підприємницька діяльність та бізнес-ідеї;
5. інновації, що сприяють розвитку галузі;
6. інформація, яка є необхідною для ефективного управління;
7. знання, що формують основи для наукових і практичних досягнень.

Всі наведені ресурси в більшій чи меншій мірі використовуються в процесі рекреаційно-туристичної діяльності.

Найбільш точним для розуміння туристичних ресурсів, як ресурсів економічної діяльності є визначення Всесвітньої туристичної організації (UNWTO).

Згідно з цим визначенням, туристичні ресурси характеризуються як елементи, що становлять пропозицію туристичного продукту. Це охоплює природні та енергетичні ресурси, інституційні, політичні, юридичні та адміністративні аспекти, а також різноманітні послуги, транспорт і устаткування, що входять до складу інфраструктури туризму. Це визначення дає

можливість зазначити, що туристичні ресурси враховують попит, включаючи людський чинник, економічну і фінансову діяльність, а також соціальні аспекти, що впливають на туристичну сферу.

Природно-рекреаційні ресурси України охоплюють природні геосистеми, об'єкти і явища природи, які володіють специфічними властивостями і можуть бути використані для організації відпочинку та оздоровлення різних категорій людей протягом певного часу або сезону, використовуючи наявні технології та матеріальні ресурси.

Згідно з чинним українським законодавством, «туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає». Положення Міністерства охорони навколишнього природного середовища України «Про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» визначає рекреацію, як «відновлення за межами постійного місця проживання у визначених згідно із законодавством місцях природно-заповідних територій та об'єктів розумових, духовних і фізичних сил людини, що здійснюється шляхом загальнооздоровчого, культурно-пізнавального відпочинку, туризму, оздоровлення, тощо».

Таким чином, туризм і рекреація розрізняються об'ємом понять: рекреація включає короткочасну рекреаційну активність, а для туризму характерна зміна звичної обстановки, звичного способу життя. Зміст цих понять різниться також ставленням до подорожей за службовими цілями (діловий туризм) – для туризму вони є його невід'ємною частиною, а рекреація означений вид діяльності не розглядає.

Офіційне визначення поняття «туризм» ООН, датоване 1954 року, виділяє соціокультурну його функцію та звучить як «активний відпочинок, що впливає на зміцнення здоров'я, фізичний розвиток людини, пов'язаний з пересуванням за межами постійного місця проживання». Рекреація є однією з основних форм

використання вільного часу людини і вважається суспільним, економічним та науковим явищем. Рекреаційна діяльність відбувається у вільний час з метою відновлення фізичних сил та відрізняється різноманітністю поведінки людей і важливістю самого процесу рекреації. Відповідно, ця діяльність включає в себе можливість оздоровлення, лікування (курортологію), спорт, інтелектуальний розвиток та відпочинок в природному і створеному людиною середовищі.

Перш ніж розглянути трактування рекреаційного-туристичного потенціалу, слід ознайомитися зі складовими рекреаційно-туристичних ресурсів регіону. Відповідно, ними виступають:

1) Природні рекреаційно-туристичні ресурси: включають в себе природні елементи та природні явища, які створюють комфортні умови для відпочинку та туризму, і можуть бути використані для цих цілей на певний період часу.

Також до цих ресурсів входять компоненти та їх комбінації на території, які сприяють рекреаційній діяльності та можуть служити основою для організації відпочинку, туризму, лікування та оздоровлення.

Ці ресурси включають в себе такі елементи як:

- бальнеологічні ресурси (як от родовища озокериту, джерела мінеральних вод, і місця з лікувальними грязями),

- ресурси природно-заповідних територій та об'єктів (такі як природні заповідники, національні природні парки, заказники, заповідні урочища, ботанічні сади, зоопарки, парки з пам'ятниками садово-паркового мистецтва),

- ландшафтно-рекреаційні ресурси (включаючи кліматичні, лісові, гідрологічні ресурси та різноманіття ландшафту);

2) Культурно-історичні рекреаційно-туристичні ресурси, включають в себе різноманітні культурні складові, такі як музеї, історичні пам'ятки (пам'ятники та історичні місця), архітектурні об'єкти (будівлі, які мають архітектурну цінність, а також сакральні комплекси), археологічні пам'ятки (наприклад, городища та кургани), етнографічні особливості території тощо;

3) Соціально-економічні рекреаційно-туристичні ресурси представляють собою ресурси, які включають у себе всі необхідні елементи для забезпечення рекреаційних та туристичних потреб. Це охоплює матеріальну і технічну інфраструктуру для відпочинку та розваг, частину виробничих ресурсів, що забезпечують обслуговування відвідувачів, а також об'єкти рекреаційної інфраструктури та робочу силу, яка залучена до сфери рекреаційно-туристичної діяльності. Сюди входять санаторії, курорти, готелі та інші заклади для тимчасового проживання, ресторани та інфраструктура транспорту тощо.

Спочатку в науковому вживанні було введено поняття «рекреаційно-ресурсний потенціал» або його скорочену форму «рекреаційний потенціал» (походить від латинських слів «recreation» – відновлення сил та «potentia» – сила) на початку 1980-х років М.Ф.Реймерсом і О.В.Яблоковим. Цей термін розуміється як «один з показників природного потенціалу, що відображає ступінь спроможності природної території чинити на людину позитивний фізичний, психічний і соціально-психологічний вплив під час відпочинку».

Під рекреаційним потенціалом слід розуміти сукупність рекреаційних ресурсів конкретної території на визначену дату, які використовуються або можуть використовуватися для рекреації.

Туристичний потенціал підкреслює приналежність потенціалу до сфери туризму, а рекреаційний потенціал сприяє відновленню сил людини в процесі відпочинку.

На думку В.Г. Герасименка [6], словосполучення «туристично-рекреаційний» є найбільш довершеним тому, що дозволяє об'єднати і рекреаційну діяльність, метою якої є задоволення потреб у відпочинку, і туризм, який включає в себе, окрім задоволення потреб у відпочинку, ще й професійно-ділові цілі. Ресурси, їх розмір, структура, динаміка і баланс джерел формування є важливими чинниками туристично-рекреаційного розвитку регіону.

У таблиці 1.1 наведені висловлювання різних авторів щодо визначення «туристично-рекреаційний потенціал».

Таблиця 1.1

Визначення «туристично-рекреаційний потенціал» у науковій літературі

№	Визначення	Автор та джерело
1.	Туристично-рекреаційний потенціал території – ємне, багатоаспектне поняття, що охоплює сукупність природних, етнокультурних та соціально-історичних ресурсів, а також наявної господарської і комунікаційної інфраструктури території, що служать чи можуть служити передумовами розвитку певних видів туризму.	Коваль П.Ф., Андрєєва Г.П. [3]
2.	Туристично-рекреаційний потенціал території – це сукупність належних до нього природних та створених людиною явищ, умов, можливостей та засобів, придатних до формування туристського продукту та здійснення відповідних турів, екскурсій та програм.	Ткаченко Т.І., Соколова К.О. [7]
3.	<p>Туристично-рекреаційний потенціал території формують ті ресурси, які на сьогоднішній день використовуються, а також ті, які через низку об'єктивних соціально-економічних причин недоступні, але можуть бути використані за певних умов.</p> <p>Туристично-рекреаційний потенціал включає два поняття, які нерозривні та взаємодоповнюють одне одного: рекреаційний потенціал, як природну складову, тобто ступінь здатності території позитивно впливати на фізичний, психічний та соціально-психологічний стан людини під час відпочинку, та туристичний потенціал – культурно-історичну спадщину – як антропогенну складову, а також певні ландшафтні комплекси, де відбувається туристична діяльність, знаходяться окремі природні або антропогенні туристичні об'єкти, які відвідуються туристами, зокрема музеї, пам'ятки культури, архітектури, археології, традиції населення, народні промисли тощо.</p>	Дутчак С.В. [5]

Узагальнюючи зазначені визначення, можна сказати, що туристично-рекреаційний потенціал регіону означає наявність різноманітних можливостей та ресурсів, які можуть бути використані для розвитку туристичної та рекреаційної сфери. Туристично-рекреаційний потенціал – це досить містке поняття, що визначає туристично-рекреаційну привабливість певного регіону.

Під туристично-рекреаційним потенціалом слід розуміти сукупність рекреаційних ресурсів на певній території, на певну дату, які використовуються або можуть використовуватися для відпочинку. Туристичний потенціал підкреслює приналежність до туристичної галузі, а рекреаційний потенціал сприяє відновленню людської сили в процесі відпочинку.

Термін «туристично-рекреаційний потенціал» є найбільш повним, оскільки дає змогу поєднувати рекреаційні заходи, розроблені для задоволення потреб відпочинку та туризму, які крім потреби в рекреації, включають професійні та ділові цілі. Ресурси, їх розмір, структура, динаміка та збалансованість джерел формування є важливими чинниками туризму та рекреаційного розвитку регіону.

Поняття «туристично-рекреаційний потенціал» є багатогранним, дискусійним та значно ширшим, аніж просто узагальнена характеристика ресурсних можливостей у тій чи іншій сфері діяльності. Це системне утворення, зміст і функції якого розкриваються у процесі взаємозв'язку та взаємодії його складових частин, реалізація яких у процесі життєдіяльності людини призводить до певних особистих досягнень, що мають велике значення для суспільства загалом та для особистості зокрема.

Україна має рекреаційні ресурси, які мають значення на світовому рівні, такі як пляжі, природно-заповідний фонд і спелеоресурси, має ідеальні кліматичні та природні умови, а також багатий історичний спадок з монастирями, фортецями, історичними містами та музеями, що приваблює споживачів туристичної галузі.

Через воєнні події, пов'язані з агресією Росії, багато туристичних об'єктів України зазнали значних втрат, що створює труднощі для розвитку туризму в поточний момент.

Однак після завершення війни відновлення туристичної індустрії буде важливим етапом для економічного відновлення країни, а також для психологічної реабілітації громадян і воїнів Збройних Сил України. Рекреаційні ресурси можуть стати основою для створення програм відпочинку та оздоровлення, зокрема для психологічної реабілітації військових, які зазнали травм під час бойових дій.

1.2 Методи оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів.

Першочерговим завданням забезпечення розвитку сфери туристичних послуг є оцінка її ресурсного потенціалу. Оцінка туристичних ресурсів є важливою передумовою планування туристичної галузі в національному і регіональному масштабах, оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. Без даних об'єктивної оцінки виникають складності із залученням інвесторів у розвиток туризму. Без належної системи оцінки суттєво ускладнюється розробка цільових програм розвитку туризму, ефективне використання наявних туристичних ресурсів, їх охорона і розвиток.

Оцінювання рекреаційно-туристичного потенціалу країни та її регіонів є першочерговим завданням забезпечення розвитку туристичної галузі. Потенціал розвитку рекреаційного туризму в Україні визначається дією широкого спектра природних, історико-культурних, соціальних, економічних, політичних чинників, які мають чітко окреслену регіональну специфіку.

Головним завданням для розвитку галузі рекреаційного туризму є визначення ефективних методів оцінки ресурсного потенціалу рекреаційно-туристичних територій задля забезпечення збалансованого розвитку території в гармонії з природою та збереженням природних ресурсів.

В цілому оцінка туристичних ресурсів і територій є найважливішим механізмом управління розвитком туризму, контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристичної діяльності.

Не менш важливою складовою формування рекреаційного потенціалу є стан інфраструктурного розвитку. При цьому мова йде про стан транспортного сполучення, готельно-ресторанного господарства, оздоровчих об'єктів, а також зв'язку, рівень розвитку якого забезпечує вільний і швидкий доступ потенційних рекреантів до інформації щодо потенційних можливостей регіону.

Зважаючи на вищесказане, надзвичайно важливим є дослідження методів оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіону, для подальшого ефективного господарювання та запровадження дієвих управлінських рішень, щодо комплексного вдосконалення та збереження ресурсного потенціалу території.

Оцінка рекреаційних ресурсів буває диференційною та інтегральною. Диференційну оцінку дають кожному окремому ресурсу, його властивості або особливості в межах регіону або країни загалом. Інтегральну оцінку дають певній ділянці території, яка відрізняється однорідністю і набором окремих за розподілом у її межах видів ресурсів. Диференційна оцінка сприяє визначенню обсягу розвитку того чи іншого виду рекреації, який ґрунтується на цьому ресурсі, інтегральна оцінка дає змогу визначити оптимальне співіснування різних видів рекреації на певній території, з'ясувати обмеження і допустимі навантаження рекреантів на ландшафт.

На сьогодні у вітчизняній і зарубіжній науці накопичений значний досвід оцінки туристичних ресурсів територій та просторового планування рекреаційного господарства на основі такої оцінки. Проте, єдиної загальноновизнаної методики досі не створено.

Проблема оцінювання туристично-рекреаційних ресурсів була започаткована у другій половині 60-х років минулого сторіччя в працях 18 представників радянської та румунської шкіл рекреаційної географії. Перші

теоретичні дослідження, спрямовані на створення методики комплексної (інтегральної) оцінки туристично-рекреаційних ресурсів територій (ТРРТ) були здійснені І.Сандру, Ю.О.Веденіним і М.М.Мирошниченком. У 80-ті роки в працях вітчизняних авторів спостерігається перехід від оцінки кількості і якості ресурсів до визначення можливостей їх освоєння, експлуатації, вартості створення інфраструктури.

У 90-х роках минулого століття проблема визначення та розрахунку ресурсного потенціалу туризму розглядається під різними кутами зору в багатьох економічних та географічних дослідженнях. Механізм оцінювання природних та інших туристичних ресурсів аналізується такими авторами як О.О.Бейдик, Л.С.Гринів, О.В.Живицький, С.П.Кузик, Л.М.Черчик та багатьма іншими.

Розроблена Черчик методика компонентної оцінки туристично-рекреаційного потенціалу територій, визначає сукупну можливість природних рекреаційних ресурсів задовольняти рекреаційні потреби людей з урахуванням запасів та норм їх використання [11].

В останні роки з'являються методики, де як оціночні чинники додатково почали застосовувати різноманітність ландшафтів і їх пейзажно-естетичну привабливість, інтенсивність функціонування міжміських та приміських автобусних маршрутів, щільність і значущість архітектурних, археологічних, історичних пам'яток, наявність спортивних об'єктів, їх тип і пропускну спроможність, наявність та кількість санаторно-профілактичних установ, готелів, закладів культури наявність і різноманітність туристичних маршрутів різного типу.

Розглянувши відомі підходи, можна сказати, що оцінка туристично-рекреаційного потенціалу складається з кількох взаємопов'язаних етапів (рис. 1.1.).

1. Перший етап пов'язаний із формальним визначенням мети оцінювання. Такою метою може бути попереднє дослідження, планування, розробка

програм, моделей розвитку туризму, вдосконалення системи туристичного бізнесу в регіоні, визначення інвестиційно привабливих регіонів у сфері відпочинку і туризму, складання кадастру рекреаційних ресурсів, визначення ступеня придатності районів для туристичного використання, визначення майбутньої економічної соціалізації районів у сфері туризму тощо.

Рис. 1.1. Етапи оцінки туристичного потенціалу регіону

2. У другому етапі відбувається виділення чітких меж того, що буде оцінюватись. Об'єктом оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу, здебільше розглядають окремі адміністративно-територіальні одиниці.

3. Третій етап пов'язаний із виділенням суб'єкта оцінки, з позицій якого проводитиметься оцінка об'єкта. У ролі суб'єктів оцінки туристичного потенціалу зазвичай виступають регіони, як економічні системи, організатори туристично-рекреаційної діяльності, види або типи туристично- рекреаційних занять, певні категорії туристів (рекреантів).

4. Протягом четвертого етапу відбувається визначення показників, необхідних для оцінки об'єкта (чинників та умов), які є суттєвими для його порівняльної характеристики, виходячи із сформульованої мети оцінки.

5. На п'ятому етапі проводиться збір інформації, необхідної для оцінки.

6. Шостий етап забезпечує приведення показників оцінки до єдиної системи вимірювання. Для цього, зазвичай, використовують оціночні шкали, нормування, ранжування тощо.

7. На сьомому етапі визначається спосіб «згортання» оціночних показників у часткові або інтегральні показники з подальшим отриманням по них результатів оцінки.

8. Восьмий етап включає перевірку і, при необхідності, корегування результатів оцінки.

9. На останньому, дев'ятому етапі, відбувається інтерпретація отриманих результатів оцінки туристичного потенціалу.

Збалансований розвиток рекреаційних територій нерозривно пов'язаний із використанням рекреаційних ресурсів та рекреаційного потенціалу цих територій загалом.

На підставі оцінки й класифікації рекреаційних ресурсів проводиться реєстраційне зонування території за певними ознаками, що є найважливішим інструментом територіального планування розвитку рекреації і має враховуватись у схемах територіального планування [10].

Критеріями оцінки є рівні привабливості, інфраструктура, рівень навколишнього середовища, доступність та ін. Доцільність та необхідність кількісного оцінювання туристичної привабливості на рівні країни, галузі чи певного регіону пояснюються виявленням тих територій, стимулювання розвитку яких приведе до можливості отримання якнайшвидших економічних результатів, тобто сукупності ефектів.

Під час оцінювання туристичного потенціалу регіонів слід враховувати всю сукупність внутрішніх та зовнішніх факторів, що обумовлюють пріоритети та перспективи розвитку туризму на певній території (табл. 1.2).

Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу є важливим етапом для розвитку туристичної індустрії на регіональному та національному рівнях. Вона дозволяє сформулювати стратегію розвитку та ефективно

використовувати існуючі ресурси. Застосування різних методів оцінки, таких як диференційний і інтегральний підходи, дає змогу отримати повне уявлення про потенціал території та виявити найбільш оптимальні напрямки для її розвитку.

Таблиця 1.2

Групи факторів для оцінювання потенціалу туристичної галузі регіону

Група	Фактори
Історико-культурна спадщина	<ul style="list-style-type: none"> - Насиченість території історико-культурними пам'ятками; - рівень значущості історико-культурних пам'яток (світове, національне, державне надбання); - сучасний стан та рівень збереженості історико-культурних ресурсів
Природно-рекреаційні умови та ресурси	Рельєф, водні об'єкти, ландшафти та зонування територій, ґрунти, гідромінеральні ресурси, сільськогосподарські угіддя, корисні копалини, ліси, клімат та біоклімат тощо
Інфраструктура	<ul style="list-style-type: none"> - Забезпеченість території засобами розміщення для різних категорій туристів та рекреантів; - кількість місць у засобах розміщення; - коефіцієнт завантаження засобів розміщення; - кількість працівників означеної галузі; - кількість підприємств ресторанного господарства;
Фінанси	<ul style="list-style-type: none"> - Державні дотації у сферу туризму та рекреації; - кошти споживачів, сплачені за туристично-рекреаційні послуги; - кошти суб'єктів господарювання, спрямовані на розроблення та впровадження нових технологій використання туристичних ресурсів;

Інвестиції	<ul style="list-style-type: none"> - Обсяг внутрішніх та іноземних інвестицій у туристично-рекреаційну сферу; - кошти інвесторів, спрямовані на створення або розвиток підприємств туристично-рекреаційної інфраструктури;
Управління	<ul style="list-style-type: none"> - Нормативно-правові акти, що регулюють діяльність туристично-рекреаційної сфери; - показники ефективності управлінської праці; - стабільність системи управління
Соціальні умови	<ul style="list-style-type: none"> - Кількість працівників туристично-рекреаційної сфери; - кількість навчальних закладів усіх видів, які здійснюють підготовку спеціалістів туристичного профілю; - ліцензійний обсяг навчальних закладів усіх видів для підготовки спеціалістів туристичного профілю.
Кадрове забезпечення	<ul style="list-style-type: none"> - Ринок робочої сили, який забезпечує туристично-рекреаційні підприємства обслуговуючим персоналом; - навчальні заклади різних рівнів, які забезпечують підготовку спеціалістів для сфери туризму та рекреації;
Екологічні умови	Рівень забрудненості повітряного басейну, водних об'єктів, забруднення ґрунтів, наявність електромагнітних хвиль, шум, радіаційне забруднення
Архітектурно-естетичні умови	Наявність заповідників, пам'яток архітектури та містобудування, археології, історії, природи, культури

Такий підхід враховує природні, соціально-культурні, економічні та інші чинники, що визначають привабливість регіону для туристів.

Незважаючи на те, що на даний момент не існує єдиної узгодженої методики оцінки потенціалу, існуючі методи, що враховують багатогранність факторів (наприклад, природні умови, історико-культурні об'єкти, рівень розвитку інфраструктури), є основою для ефективного використання

туристичних ресурсів. Важливим є і те, що оцінка повинна проводитися з урахуванням не лише розвитку, але й охорони цих ресурсів, оскільки надмірне навантаження може призвести до їх деградації.

Для того, щоб розвиток туризму в регіоні був сталим і ефективним, необхідно враховувати не тільки соціальні та економічні фактори, але й екологічні аспекти. Урахування екологічної ситуації, доступності інфраструктури та рівня підготовки кадрів стає важливим для забезпечення довготривалого і збалансованого розвитку туризму в певному регіоні. Оцінка туристичного потенціалу дозволяє з точністю визначити пріоритети розвитку, що дає змогу забезпечити не тільки ефективне використання ресурсів, а й збереження природних та культурних цінностей для майбутніх поколінь.

Цей підхід до оцінки дозволяє створити умови для ефективного управління розвитком туристичної галузі в конкретному регіоні, що є запорукою успіху в довгостроковій перспективі.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ.

2.1. Природні ресурси Хмельницької області та їх значення для розвитку туризму в регіоні.

Хмельницька область розташована в західній частині України. Її площа становить 20,6 тис. кв. км (3,2% території країни). Область лежить у лісостеповій зоні. На території області 165 річок, які належать до басейнів Дніпра (Горинь, Случ та ін.), Південного Бугу (Бужок, Вовк, Згар, Рів, Іква), Дністра (Збруч, Жванчик, Смотрич).

Хмельниччина є одним із регіонів перспективного розвитку туризму в Україні. Про це свідчать вигідні особливості її географічного розташування, сприятливий клімат, багатство природно-ресурсного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу. Вона має величезні природні ресурси для динамічного розвитку туризму і рекреації. Як відомо, природно-ресурсний потенціал на конкретній території формує поєднання її природних умов і ресурсів.

Основу природного потенціалу Хмельницької області складають тектонічні ресурси, рекреаційні ландшафти, оздоровчі ресурси, природно заповідні об'єкти та території історико-культурного призначення. Це унікальні ресурси для перспективного розвитку зон рекреації і туризму. За своїм рекреаційним потенціалом Хмельниччина має всі можливості стати одним із головних туристичних регіонів нашої країни.

Хмельницька область вирізняється серед інших регіонів України своєю багатою природною спадщиною, яка поєднує в собі різноманітні ландшафтні форми, унікальні екосистеми та рекреаційні ресурси. В умовах зростаючого інтересу до внутрішнього туризму актуальним постає питання ефективного використання природного потенціалу регіону з метою розвитку туристичної галузі. З одного боку, це дозволяє привернути увагу мандрівників до

маловідомих, але надзвичайно мальовничих місцин, а з іншого — сприяє соціально-економічному зростанню територій, які мають достатні передумови для активізації туристичної діяльності.

Привабливість Хмельницької області з точки зору туристичного освоєння території пояснюється значними ландшафтними, історико-культурними, рекреаційними ресурсами. Відносно невисока концентрація промисловості, порівняно сприятлива екологічна ситуація також створює необхідні передумови для активізації розвитку туризму. Крім того, вигідне економіко-географічне розташування, цікавий із точки зору історичного генезису статус регіону, що певним чином обумовив унікальну ментальність мешканців Хмельниччини, теж відіграють не останню роль у розвитку туристичного потенціалу регіону.

Зокрема, на території Хмельницької області розташовані історико-культурні пам'ятки загальнодержавного значення, найбільша кількість котрих зосереджена у містах Кам'янець-Подільський та Старокостянтинів, а також відповідних районах, селищі Меджибіж.

Сприятливе географічне положення області, наявність численних лісових масивів, річок, озер, заповідних територій та об'єктів природно-заповідного фонду створюють передумови для формування різних видів туризму — від екологічного до активного. Водночас, важливо не лише фіксувати наявність цих ресурсів, а й усвідомлювати їх значення в ширшому контексті — як каталізаторів розвитку місцевих громад, засобу збереження природної спадщини та інструменту формування позитивного іміджу регіону.

Загальна кількість пам'яток археології, історії, архітектури, містобудування і монументального мистецтва у Хмельницькій області складає 2015 одиниць. На державному обліку перебуває 387 пам'яток архітектури і містобудування.

Природно-заповідний фонд Хмельницької області є унікальним оселищем рідкісних видів флори і фауни, більшість з яких охороняються на міжнародному та європейському рівні і становлять особливу цінність за умов заповідання.

Серед природних рекреаційних ресурсів Хмельниччини слід назвати сприятливі кліматичні умови, мальовничі краєвиди, значні лісові масиви, а також джерела мінеральних вод поблизу Сатанова (маломінералізовані води типу «Нафтуса»), у Полонському районі (радонові води). Сатанів, розташований у долині р. Збруч на схилах Товтр, є відомим бальнеологічним курортом.

Основу природно-заповідного фонду області становлять об'єкти різних категорій: національні природні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища зі збереженням природних угруповань та ландшафтів.

До окремої категорії можна віднести парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, дендрологічні парки, зоологічні парки та ботанічні сади. Такі об'єкти природно-заповідного фонду можуть створюватись на ділянках природного лісу чи лук з подальшим формуванням та поповненням колекцій рідкісних видів рослин та тварин регіону, рідкісних угруповань, а також екзотичних видів рослин та тварин. В парках створюються умови для відтворення та розмноження популяцій зникаючих та вразливих видів, що охороняються на національному та регіональному рівнях.

В області наявні геологічні пам'ятки природи. Особливої уваги заслуговує розріз на лівому схилі р.Тернави в с.Китайгород – Китайгородське відслонення, який є відомим еталоном епох силуру і девону. Ще однією геологічною пам'яткою загальнодержавного значення області є «Смотрицький каньйон».

За гідрологічними ресурсами Хмельницька область займає шосте місце в Україні. Область має густу сітку річок, ставків і водосховищ, але природних озер дуже мало і розташовані вони переважно в лісових масивах (Святе, Теребіж, Голубі озера тощо).

За даними Хмельницького обласного управління водних ресурсів в області налічується 3733 річки загальною протяжністю 12880 тис. км. Найбільшою річкою є р.Дністер, яка місцями дуже звивиста і утворює численні меандри, особливо між селами Гринчук і Студениця. На території області є низка цінних

гідрологічних пам'яток природи, які набули статусу заказників місцевого значення. Переважно це болотні масиви, площа яких становить 37,7 тис. га.

Хмельницька область володіє значними запасами унікальних мінеральних лікувальних вод, які розвідані на 14 ділянках із запасами понад 3,7 тис. м³/добу, з яких експлуатується 6 ділянок. Мінеральні води використовують для лікувальних цілей і промислового розливу; однак з них використовують менше за 10%. За властивостями Сатанівська мінеральна вода досить близька до води типу «Нафтуса», у Кам'янці-Подільському виявлено мінеральну воду гідрокарбонатно-сульфатно-кальцієво-магнієвого типу, яка за своїми властивостями подібна до «Березівської».

Важливу роль у розвитку туризму і рекреації області виконують території та об'єкти природно-заповідного фонду Хмельниччини, адже вони є місцем зосередження унікальних, у тім числі ендемічних та реліктових, представників флори і фауни, атрактивних ландшафтів. ПЗФ Хмельниччини займає площу понад 300 тис. га і становить 14,8 % загальної території області. Він включає 472 заповідні об'єкти, у тому числі один загальнодержавного значення – Національний природний парк "Подільські Товтри" [15].

На сьогоднішній день в структурі природно-заповідного фонду області нараховується 522 об'єкти загальною площею 328467 га.

З них ключовими об'єктами є:

– один з найбільших у Європі та найбільший в Україні національний природний парк «Подільські Товтри» загальною площею 261316 га. Територія парку займає повністю два адміністративних райони – Кам'янець-Подільський і Чемеровецький, частково Городоцький район, та складає 12,67% від загальної території Хмельницької області (див. додаток Г).

Національний парк створений з метою збереження, відтворення і раціонального використання природних ландшафтів Поділля з унікальними історико-культурними комплексами, які мають високе природоохоронне, естетичне, наукове, рекреаційне та оздоровче значення.

Мікроклімат Кам'янецького Придністров'я формується Товтровим кряжем та каньйонами Дністра і його притоків, тому тут створилися особливі умови для збереження рідкісних та реліктових рослин, серед яких більшість лікарських. На території парку знайдені великі запаси мінеральних вод – типу «Нафтуса», «Миргородська», «Мінська» та інші.

Наявність на території національного природного парку «Подільські Товтри» як унікальних рукотворних об'єктів, так і неповторних природних комплексів створили виняткові умови для розвитку туризму не тільки оздоровчого, але й пізнавального значення.

У 2013 році з метою збереження цінних природних комплексів та історико-культурних об'єктів східної частини Малого Полісся, що мають важливе природоохоронне, наукове, естетичне, рекреаційне та оздоровче значення створений другий національний природний парк «Мале Полісся» загальною площею 8762 га, який розташований на території Славутського та Ізяславського районів.

Мале Полісся – один з найбільш своєрідних природно-географічних районів України. Природний потенціал цього краю створює всі умови для виховання та відпочинку в природі. На території Парку добре збереженні рослинність і фауністичні комплекси, висока залісненість, мальовнича заплава річки Горинь, унікальні мальовничі озера та болота різних типів. Територія НПП «Мале Полісся» здебільшого вкрита сосновими та дубово-сосновими лісами, болотами та луками. Невисока родючість ґрунтів і заболоченість обмежили антропогенний вплив на рослинність території та сприяли її збереженню.

– також на території області розташований регіональний ландшафтний парк «Мальованка» загальною площею 16915,3 га, який займає територію Шепетівського та Полонського районів. Регіональний ландшафтний парк створений з метою збереження унікальних типів і форм рельєфу, рідкісних та зникаючих видів рослин та тварин, занесених до Червоної книги України.

Територія РЛП «Мальованка» є не типовою для Хмельницької області, багато в чому вона унікальна і для її північного регіону. На території парку переважає відносно незмінений природний ландшафт. Лісистість території становить близько 80%, для області цей показник складає – 11,9%, для Шепетівського району – 29,2 %.

В області 522 території та об'єкти природно-заповідного фонду, в тому числі 8 пам'яток садово-паркового мистецтва (Антонінський, Голозубинецький, Малієвецький, Михайлівський, Новоселицький Полонського району, Новоселицький Старокостянтинівського району, Полонський, Самчиківський парки), 39 заказників (включаючи 15 державного значення), 198 пам'яток природи (чотири державного значення), ботанічні сади у м. Кам'янець-Подільський та м. Хмельницький, сім природних заповідників, 24 парки, яким присвоєно статус пам'яток природи/паркового мистецтва (з них – 8 державного значення). Також існують цікаві історико-культурні та культові об'єкти у населених пунктах Сутківці, Антоніни, Губин, Ізяслав, Гриців, Зіньків, Пилява, Жванець, Сатанів, Чернокозинці, Миньківці тощо, спелеологічні – у с. Завалля, зеленого туризму (88 агроосель) – у Кам'янець-Подільському, Шепетівському районах тощо [14].

В області нараховують близько 100 садиб зеленого туризму, які надають різні послуги для відпочинку та рекреації. Їх детальна характеристика послуг та умов проживання свідчить про високий рівень перспективного розвитку зеленого туризму.

Велика заболоченість території, переважання на ній вологих лісів, незначна родючість ґрунтів придатних для сільськогосподарського освоєння, суттєво обмежили антропогенний вплив на цю територію, сприяли збереженню багатьох рідкісних та малопоширених видів рослин (в тому числі 13 видів, занесених до Червоної книги України). Біотопічне різноманіття, багатство рослинності, в тому числі різних типів лісів, обумовлюють різноманітний склад і високу чисельність тваринного світу.

Заповідними перлинами області безперечно можна назвати:

– ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Совий яр», розташований на схилах долини р.Студениці та охоплює територію Колодіївської, Крушанівської, Китайгородської, Калачковецької сільських рад Кам'янець-Подільського району;

– ботанічну пам'ятку природи загальнодержавного значення «Товтра Самовита», розташовану поблизу с.Залуччя Залучанської сільської ради Чемеровецького району;

– гідрологічний заказник загальнодержавного значення «Башта», розташований в заплаві р.Південний Буг між селами Ставниця, Требухівці та Головченці Летичівського району;

– геологічну пам'ятку природи загальнодержавного значення «Смотрицький каньйон», охоплює каньйон р. Смотрич від південної околиці с.Голосків до с.Цибулівка Кам'янець-Подільського району;

– унікальну для України та Європи геологічну пам'ятку природи загальнодержавного значення «Печера Атлантида», яка знаходяться на околиці с.Завалля Кам'янець-Подільського району;

– ботанічний заказник місцевого значення «Черчецька Товтра», розташований в с.Черче Залучанської сільської ради Чемеровецького району;

– ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Циківський», розташований неподалік с.Циків Кам'янець-Подільського району;

– унікальний аональний природний комплекс на півночі Хмельницької області – гідрологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення «Озеро Святе», розташована на території Радошівської сільської ради Ізяславського району.

Окрім перерахованих територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в області знаходиться 2 водно-болотні угіддя міжнародного значення – «Бакотська затока» площею 1590 га та «Пониззя річки Смотрич» площею 1480 га, створені з метою охорони популяцій рідкісних водоплаваючих птахів. Ці

території відіграють важливу роль у збереженні лебедів-шипунів, коловодників болотяних, журавлів сірих, шулік та чайок, крім того тут зростають рідкісні види рослин занесені до Червоної книги України та Додатку 2 Бернської конвенції. Зазначені водно-болотні угіддя – є оселищем ендемічних видів, характерних для Подільського регіону.

В області працюють 3 заповідники (Національний історико-архітектурний заповідник «Кам'янець», Державний історико-культурний заповідник у м. Кам'янець-Подільському, Державний історико-культурний заповідник «Самчики») і 9 музеїв із трьома відділами. Серед них – Меджибізький регіональний історико-етнографічний музей-фортеця, меморіальний музей А.Ахматової (с. Слобідка Шелехівська).

Природні ресурси Хмельницької області становлять головну складову регіонального туристично-рекреаційного потенціалу, що обумовлено їхнім значним розмаїттям, екологічною цінністю та географічною доступністю.

Розгалужена мережа річок, лісові масиви, ландшафтна мозаїчність, а також наявність унікальних об'єктів природно-заповідного фонду утворюють сприятливі умови для розвитку широкого спектра туристичних практик — від оздоровчого до екологічного, від пізнавального до активного. Збереження природного середовища в регіоні у поєднанні з відносно низьким рівнем урбанізації дозволило зберегти цілісність екосистем і створити своєрідну екологічну нішу для туристичної діяльності. Особливого значення набуває поєднання природної спадщини з історико-культурними ресурсами, що створює синергію у формуванні привабливого іміджу Хмельниччини як перспективної туристичної дестинації.

2.2. Історико-культурна спадщина Хмельниччини як ключовий фактор розвитку туризму в області.

Під культурно-історичними ресурсами туризму слід розуміти сукупність об'єктів і явищ, пов'язаних з діяльністю людини і є її результатами

матеріального і нематеріального (духовного) характеру. Такі об'єкти приваблюють туристів незалежно від сезону, пори року, що активно впливає на стан розвитку туризму.

На території Хмельницької області контроль за дотриманням пам'яткоохоронного законодавства та охорони культурної спадщини здійснює управління культури, національностей, релігій та туризму облдержадміністрації – уповноважений орган з питань охорони культурної спадщини.

Питання пов'язані зі збереженням та належним використанням об'єктів культурної спадщини, проведенням ремонтно-реставраційних робіт на пам'ятках культурної спадщини, укладенням охоронних договорів, проведенням будівельних робіт в межах історичних ареалів історичних населених місць Хмельницької області постійно виносяться на розгляд Консультативної ради з питань охорони культурної спадщини у Хмельницькій області.

У Хмельницькій області діє Програма збереження об'єктів культурної спадщини на 2021-2025 роки, яка замінила попередню програму 2015-2020 років.

Ця програма була затверджена рішенням Хмельницької обласної ради від 15 вересня 2021 року № 52-6/2021.

Основні напрями програми:

- 1) Реставрація та консервація пам'яток архітектури.
- 2) Інвентаризація та облік нововиявлених об'єктів культурної спадщини.
- 3) Популяризація культурної спадщини через виставки, семінари та цифрові проекти.
- 4) Розвиток туристичних маршрутів на основі історичних об'єктів.
- 5) Використання цифрових технологій для збереження та представлення культурної спадщини.

При розвитку туристської інфраструктури важливо не порушувати історичний вигляд території. Кожен знову створюваний туристський центр або ж об'єкт повинен відповідати національним особливостям, традиціям і одночасно мати свій неповторний вигляд. Створення природно-історичних парків має сприяти порятунку найцінніших пам'яток культури та історії як цілісних архітектурно-ландшафтних і культурних комплексів. Власне, культурну, історичну та природну спадщину в історичному туризмі прийнято ділити на такі категорії:

- * надбання, що використовується в основному туристами (фестивалі, пам'ятники);

- * надбання змішаного користування (менш значні історичні пам'ятники і музеї, театри, заповідники);

- * надбання, що використовується в основному місцевим населенням (цивільні споруди, культові об'єкти, кінотеатри, бібліотеки).

Кожен із видів історико-культурних туристичних ресурсів (або ІКТР) структуризують на підвиди. Так, пам'ятки археології охоплюють ареали первісного заселення, стоянки і поселення, кургани; давні городища (прості) та давні городища (складні), забезпечені лініями оборони з дитинцем.

Пам'ятки історії - це меморіальні пам'ятки, пов'язані з історичними подіями, національно-визвольними змаганнями, війнами, бойовими традиціями, та пам'ятники учасникам історичних подій, національно-визвольних змагань і війн, а також відомим діячам історії.

Архітектурні пам'ятки та пам'ятки містобудування структуризуються на архітектурні ансамблі, пам'ятники оборонного будівництва, сакральні споруди, народної архітектури, громадські споруди, палацо-паркові ансамблі й сучасні пам'ятки архітектури.

Мистецькі пам'ятки як вид ІКТР - це пам'ятки професійних і народних художніх промислів, а також музеї, які експонують пам'ятки образотворчого, декоративно-ужиткового та інших видів мистецтва.

До етнографічних пам'яток належать етнографічні музеї з відповідною експозицією, музеї народної архітектури і побуту, фольклорні пам'ятки усної та писемної творчості, яскраво виражені й добре збережені народні традиції тощо

Особливістю ІКТР є те, що вони мають повсюдний характер розташування, і визначити їх значення для туризму дуже важко, адже кожен із таких пам'яток може вирізнятися особливою цінністю [27].

До об'єктів історико-культурної спадщини відносяться:

- пам'ятники історії (будівлі, споруди, пам'ятні місця);
- пам'ятники археології (городища, кургани, руїни древніх поселень, укріплень, древні місця захоронень, кам'яні скульптури тощо);
- пам'ятки містобудування та архітектури (архітектурні ансамблі та комплекси, площі, вулиці, споруди цивільного та промислового будівництва, військової та культової архітектури, народного зодчества, виробу монументального, образотворчого, декоративно-прикладного, садово-паркового мистецтва та природні ландшафти);
- пам'ятники мистецтва (твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва);
- документальні пам'ятники (акти органів державної влади та управління, інші письмові та графічні документи, кіно- та фотодокументи, стародавні рукописи та архіви, записи фольклорної музики та рідкісні друковані видання).

На території області на державному обліку знаходиться 255 пам'яток археології (з них 11 національного значення), 250 пам'яток архітектури та містобудування (з них 177 національного значення), 24 пам'ятки мистецтва (з них 1 національного значення), 2349 пам'яток історії (з них 4 національного значення). До Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО занесена пам'ятка науки і техніки – Дуга Струве, а також на території національного природничого парку «Подільські Товтри» розташовується частина української частини природного об'єкта всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

До Списку історичних населених місць України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 року №878, включено 24 населених пункти області.

Культурно-історичний туризм не тільки приносить доходи регіону, але й дає місцевому населенню підставу пишатися своєю унікальною спадщиною та можливості ділитися нею з туристами. Якщо суспільство буде це враховувати, то зможе створити систему раціонального використання унікальних ресурсів для туризму. Успішний розвиток туризму, а отже, масове залучення потенційних туристів залежить від дій, спрямованих на збереження культурних, історичних і природних ресурсів місцевості. Реалізація програми з використання історико-культурного та природного потенціалу регіону з метою туризму вирішить одну з найважливіших його проблем - проблему сезонного коливання попиту, шляхом пропозиції різноманітних форм міжсезонного туризму, які передбачають використання елементів культури.

Значна частина історико-культурної спадщини зосереджена в м. Кам'янець-Подільському - перлині та історичній столиці Поділля, місця зі світовою славою (див. додаток Д). Завдяки унікальному поєднанню історико-архітектурної, містобудівельної спадщини, ландшафту каньйону річки Смотрич, древньоруська та середньовічна частина міста проголошена державним історико-архітектурним заповідником. Кількість пам'яток архітектури XV-XIX століть налічує близько 200 будівель та споруд. Могутні оборонні укріплення "Старого міста". Фортеця та фортечний міст, поєднання культових споруд різних релігій залишають неповторне враження [24].

Місто вважається культурно-туристичним центром Хмельниччини. Перша згадка про Кам'янець датується 1062 р.

За свою багатовікову історію місто пережило немало розрух та перебудов, але, не зважаючи на це, зберегло свою архітектурну неповторність. У місті 175 будівель перебувають на державному обліку як пам'ятки архітектури.

З них мають національне значення 121 пам'ятка, та регіональне — 54. За цим показником м. Кам'янець-Подільський посідає третє місце в Україні.

Місто неможливо уявити без знаменитого Старого замку, розташованого на скелястому мисі р. Смотрич. Перші муровані укріплення, що виникли на цьому місці, датуються II – III ст. і пов'язуються з періодом Траянових війн, зокрема, з гіпотетичною римською окупацією цього краю. Збереглися Мала Південна і Денна башти оборонного муру XII – XIII ст. У XIV — середині XV ст. були зведені башти Чорна, дві Комендантські, Водяна, Мала Західна, Ласька, Тенчинська, Ковпак, Папська або Кармелюкова. У середині XVI ст. до них додалися Нова Східна і Нова Західна башти, східний замковий мур із брамою і підземною галереєю та інші споруди.

На початку XVII ст. з західного боку фортеці на відстані 23 м від Старого замку, споруджені фортифікації Нового замку.

Культове будівництво у Кам'янець-Подільському представляє своєрідну архітектурну енциклопедію різних стилів і епох. Місто було населене представниками трьох общин — українців, вірмен і поляків, кожна з яких мала по декілька храмів. У період розквіту середньовіччя, тут існувало понад 30 культових споруд, з яких зберіглося лише 13.

Найдавнішими пам'ятками архітектури Старого міста історики вважають православний Воскресенський монастир (XII ст.) і вірменську Благовіщенську церкву (XIII ст.) [25].

Ще одна споруда, що прикрашає Ринкову площу — тріумфальна брама, яка веде до комплексу кафедрального Петропавлівського костьолу. Споруда зведена в 1781 р. на честь приїзду до міста короля Станіслава Августа, про що свідчить напис над аркою.

Будівництво Петропавлівського костьолу розпочалося ще в XV ст., упродовж століть він неодноразово змінювався. Одна з найцікавіших прибудов у вигляді мінарету з'явилася в кінці XVII ст., за часів турецького панування.

Тут же, у каплиці Радників — надгробок Лаури Пшездецької з Чорного Острова. Виготовлений В. Бродським у 1874 — 1876 рр.

Одна з найцікавіших споруд Кам'янця — Ратуша. Час її зведення припадає на XVI ст. Вона складається з двох частин — двоповерхової споруди та восьми ярусної вежі-дзвіниці. Колись вони стояли окремо на відстані 3 м одна від одної, але після пожежі 1616 р. їх об'єднали в єдиний ансамбль [26].

Окрасою вежі є годинник, уперше встановлений ще у XVIII ст.

Комплекс кафедрального собору включає костюл Святих Петра і Павла (XV ст.), дзвіницю (XVI ст.) і Триумфальну арку. В період турецького панування (1672-1699) над однією з каплиць Петропавлівського собору споруджено мінарет, що свідчить про перетворення костюлу на мечеть. У 1765 р. мінарет був увінчаний виготовленою у Гданську чавунною статуєю Мадонни. В середині XIX ст. інтер'єр доповнили вітражі з богемського скла; було встановлено новий орган роботи віденських майстрів.

Кафедральний костел святих Апостолів Петра і Павла в Кам'янці-Подільському (Катедра Св. Апостолів Петра і Павла) - діючий католицький храм, кафедральний костел у місті Кам'янці-Подільському (Хмельницька область), визначна пам'ятка історії культури та архітектури держави, одна з головних туристичних атракцій міста. Архітектурний ансамбль Костелу святих Апостолів Петра і Павла включає в себе: власне костел, дзвіницю, триумфальну арку та мінарет. Містить риси архітектури ренесансу, бароко, неоготики.

Споруда має велике історичне та культурне значення, входить до Сімох чудес Кам'янця-Подільського.

Найстаршою вважається оборонна Миколаївська церква, що знаходиться біля руїн Вірменського костюлу. Товщина стін церкви — до 1,5 м.

У Кам'янця-Подільського велике і перспективне майбутнє. Тисячі туристів відвідують це прекрасне місто, цей унікальний музей просто неба, який зберігає пам'ять про минулі часи та приховує ще багато нерозгаданих таємниць.

На лівому березі Дністра розташоване село Жванець. Зручне його розташування в місці переправи через Дністер обумовило розвиток містечка, яке з 1646 р. Володіло Магдебурським правом. У XVI ст. тут, навпроти Хотинської фортеці, що належала молдавському господарю, було споруджене укріплення, пізніше перетворене на замок. Від нього збереглися лише руїни. В 1782-1786 рр. Тут було споруджено Вірменський костьол.

Село Жванець увійшло в історію завдяки відомій битві полків Богдана Хмельницького з польським військом у роки національно-визвольної війни XVII ст. Про ті часи нагадують залишки фортеці. Село включено у кілька туристсько-екскурсійних маршрутів. Однак головним об'єктом є укріплене поселення трипільської культури в урочищі Щовб. Саме тут на початку 70-х рр. експедиція київського археолога Т.Мовші виявила унікальний гончарний комплекс, який складався з двох'ярусних печей та місця для вимішування глини.

Одним із давніх подільських поселень є Зіньків, який уперше згадується в 1404 р. У XV ст. тут був споруджений замок. До нас дійшли руїни місцевої фортеці XII-XIV ст. і Троїцького костьолу, а також поміщицька садиба XIX ст. у стилі класицизму [12].

У м. Летичів є кілька пам'яток. Серед них Михайлівська церква (XVII ст.; перебудована в 1836 р.) (див. додаток Е). В першій половині XV ст. (за іншими даними – в XVI ст.) тут споруджено замок.

Неподалік від нього було зведено костьол Пресвятої Діви Марії (відомий з 1546 р.), навколо якого в XVII ст. виникає домініканський монастир, широко відомий завдяки чудотворній іконі Летичівської Божої Матері.

Палацово-парковий ансамбль у с. Маліївці включає палац (1788 р.), мур і міст з обелісками (XVIII ст.), водонапірну башту (початок XIX ст.), господарчі приміщення (XIX ст.).

Садибний комплекс у стилі «ампір» посеред пейзажного англійського парку, що включає палац, стару браму з групою будівель, господарчі приміщення,

знаходиться в с. Самчики. Заснована в першій половині XVIII ст., на початку XIX ст. садиба перетворена новим власником на цілісний архітектурний ансамбль. Палац зведений у 1814 р. Тут збереглось витончене оздоблення інтер'єрів.

У Самчиках збереглась також церква XVIII ст. В селищі Меджибіж є кілька історико-архітектурних пам'яток. Серед них – церква (1586 р.) і руїни Троїцького костьолу (1632 р.). Спорудження міського замку розпочате ще в давньоруський період. У XIII ст. у ході боротьби Данила Галицького з татарами.

Наприкінці XIV ст. зведені нові укріплення, що розширювалися протягом XV-XVIII ст. У XVI ст. у південно-східній частині фортеці збудовано двоповерховий палац. На її території зберігся костьол (XV ст.), а також східна, північна, північно-західна і кругла башти, кордегардія.

Меджибізька фортеця — один з найдавніших фортифікаційних ансамблів західного Поділля, в якому гармонійно об'єднується географічний ландшафт з особливостями планування і будівництва. Збереглася лише планова структура Меджибізької фортеці «Білий лебідь», яку заклав гетьман М. Сенявський у 1540 р. В Меджибожі знаходиться найбільша святиня хасидів – поховання засновника цієї релігійної течії Баал-Шем-Това (Бешт). На Поділлі хасидські святині є також у Брацлаві, Вінниці, Полонному та в інших місцях (див. додаток Є).

В селищі Сатанів збереглися залишки міських воріт (на місці давнього південного в'їзду до міста), замку (XV- XVI ст., 1724 р.), комплекс споруд Троїцького монастиря (XVI-XVIII ст.), синагога (1532 р.). 24 серпня 1963 року замок внесено до списку пам'яток архітектури Української РСР, а також ще дві оборонні споруди містечка – міську браму та синагогу. Сатанівська брама, яка була закладена в XV столітті, є однією з провідних містобудівних доміант у забудові південної частини Сатанова. Це – високохудожній архітектурний твір із характерним ренесансним і бароковим декором. Вона влилася в загальну систему оборонних мурів міста, з'єднавшись із Сатанівським замком.

В с. Сутківці знаходиться Покровська церква-фортеця (XIV-XV ст.), яка не має в Україні аналогів за своїм архітектурно-планувальним вирішенням. Збереглись також руїни замку (XIV ст.), що разом з церквою входив до єдиного оборонного комплексу.

Ще одним є пам'ятне місто Ізяслав (історична Волинь), де знаходяться комплекс споруд монастиря бернардинців (початок XVII ст.), руїни замку (1539 р.), костьол Св. Іоанна Хрестителя (1559, 1756 рр.).

У м. Старокостянтинів (історична Волинь) збереглися залишки замку (1516-1571 рр.), заснованого князем Острозьким, костьол Св. Іоанна Хрестителя (1754) р. І руїни костьолу (1612 р.) на території колишнього монастиря домініканців.

На Хмельниччині функціонує велика кількість музеїв різних профілів і типів, зокрема Хмельницький обласний краєзнавчий музей, краєзнавчий музей м. Нетішина, літературно-меморіальний музей М. Островського, Ізяславський історико-краєзнавчий музей, музей Південно-Західної залізниці та Б. С. Олійника та ін.

Значний внесок у розвиток культури вносять 896 публічних бібліотек, 1109 клубних закладів, 232 художні колективи, серед яких 178 носять звання «народний аматорський» та 54 – «зразковий».

Отже, Хмельницька область має унікальні історико-культурні ресурси, на її території розташоване місто-фортеця Кам'янець-Подільський та значна кількість замків, фортець, цитаделей різних часів, які мають велику історичну та архітектурну цінність. Також в області розвивається паломницький туризм, за рахунок того, що тут знаходиться центр хасидизму. Усі вищеназвані фактори є важливими чинниками, що підтримують зацікавленість туристів у відвідуванні цього регіону [28].

2.3. Сучасний стан туристичної інфраструктури Хмельницького регіону

Хмельницька область, розташована у центральній-західній частині України, має значний туристичний потенціал, обумовлений поєднанням природних ландшафтів, історико-культурної спадщини та зручного географічного положення. Водночас ефективне використання цього потенціалу безпосередньо пов'язане зі станом туристичної інфраструктури регіону.

На сьогодні інфраструктура туризму в Хмельницькій області розвивається нерівномірно, зосереджуючись переважно у певних локалізованих центрах — таких як Кам'янець-Подільський, Меджибіж, Сатанів, а також в рекреаційних зонах Поділля. Основною характеристикою регіональної туристичної інфраструктури є її багатоконпонентність, що включає транспортне сполучення, засоби розміщення, об'єкти харчування, дозвілля, інформаційного супроводу, а також наявність туристичних маршрутів і сервісів.

Одним із ключових чинників, що визначають конкурентоспроможність туристичної дестинації, є транспортна доступність. У Хмельницькій області добре розвинене автомобільне сполучення — через регіон проходять автомагістралі міжнародного та національного значення, що з'єднують область із великими містами України. Водночас залізничне сполучення потребує модернізації, зокрема в напрямках до ключових туристичних локацій, таких як Кам'янець-Подільський.

Мережа готельного господарства в області охоплює різноманітні типи закладів — від готелів міжнародного рівня до приватних садиб зеленого туризму. Станом на 2024 рік, найбільша концентрація готельних послуг зосереджена у Кам'янці-Подільському, який завдяки численним фестивалям і культурним подіям став туристичним магнітом регіону. Варто відзначити, що в останні роки зростає кількість об'єктів, які працюють у форматі сімейного або аграрного туризму, що свідчить про поступову диверсифікацію ринку.

У сфері громадського харчування помітно зростає різноманіття — від національної кухні до європейської та азійської. В туристичних центрах працюють ресторани, кафе, кав'ярні, що орієнтовані як на внутрішнього, так і на іноземного туриста. Щодо об'єктів дозвілля, то крім історичних та архітектурних пам'яток, з'являються нові простори для активного відпочинку — екстрим-парки, велосипедні маршрути, зони кемпінгу.

Важливою складовою є інформаційне забезпечення туристів. У регіоні діє кілька туристично-інформаційних центрів (див. Додаток В), активно використовуються цифрові платформи, розвиваються офіційні сайти громад та сторінки в соціальних мережах. Проте, варто зазначити, що інтерактивні елементи, такі як мобільні додатки, аудіогіди чи онлайн-браузери маршрутів, поки що перебувають на стадії розвитку.

Серед основних проблем інфраструктурного характеру можна виокремити нерівномірність розміщення об'єктів туристичного сервісу, застарілість окремих транспортних вузлів, недостатній рівень підготовки кадрів у сфері туризму, а також відсутність чіткої стратегії розвитку регіонального туризму з боку деяких громад.

Дослідження сучасного стану туристичного бізнесу на Хмельниччині виникає у тому, що, незважаючи на багатий потенціал регіону, туристична галузь не досягає свого повного розвитку. Хмельниччина має вигідне географічне розташування, багатий природний і культурно-історичний ресурс, однак інфраструктурні обмеження, недостатній рівень інвестицій та обмеженість у сучасних маркетингових підходах не розкриває усього потенціалу галузі. Крім того, пандемія COVID-19 та повномасштабна війна проти російської федерації значно вплинула на туристичний бізнес, спричинивши зменшення кількості туристів і фінансові втрати. Усе це вимагає аналізу та розробки ефективних стратегій відновлення й подальшого розвитку туризму в регіоні, адаптувавши туристичний бізнес до сучасних реалій.

У Хмельницькій області, як і в інших регіонах України, кількість ліжко-днів є індикатором розвитку туристичної інфраструктури, а також соціально-економічних умов, що впливають на вибір напрямків подорожей. Аналіз кількості ліжко-днів у Хмельницькій області за останні роки дозволяє виявити ключові тенденції, фактори, що впливають на зміну цього показника, а також оцінити вплив глобальних подій, таких як економічні кризи та пандемія COVID-19, на туристичну галузь. Визначення динаміки кількості ліжко-днів є важливим для формування стратегій розвитку туристичного сектору, вдосконалення сервісу, а також підвищення конкурентоспроможності області на внутрішньому та міжнародному ринку.

Різкий приріст кількості ліжко-днів у Хмельницькій області у 2014 році можна пов'язати з внутрішніми міграційними процесами через політичну кризу та війну. Пандемія COVID-19 у 2020 році призвела до суттєвого зменшення кількості ліжко-днів, як серед іноземців, так і серед резидентів. Подібні тенденції спостерігалися на рівні всієї України, що вказує на значний вплив пандемії на туристичну галузь і галузь розміщення в країні.

Станом на 2025 рік, з огляду на повномасштабну війну, що триває в Україні з 2022 року, класичний туризм залишається обмеженим. Проте у відносно безпечних регіонах, таких як Хмельницька область, спостерігається адаптація закладів розміщення до нових умов: зростає роль внутрішнього переміщення населення, гуманітарного туризму та короткострокового перебування.

Це зумовлює певну стабілізацію показників кількості ліжко-днів, хоча й не свідчить про повноцінне відновлення туристичної активності

Для підвищення показників ліжко-днів у Хмельницькій області необхідно провести ряд заходів, спрямованих на розвиток туризму. Серед таких заходів можна виділити покращення інфраструктури, створення нових туристичних маршрутів, розвиток культурних і спортивних заходів, а також активну промоцію регіону.

В області функціонують приблизно 160 закладів готельного типу на 6 000 ліжко-місць, 700 закладів громадського харчування і 137 туристичних фірм. Туристична пропускна спроможність складає 7 000 осіб у день [12].

У м. Кам'янець-Подільський на виготовлення проектно-кошторисної документації та виконання ремонтно-реставраційних робіт на пам'ятках архітектури національного та місцевого значення міста Кам'янець-Подільський протягом 2016-2018 рр. виділено: з державного бюджету – 13,2 млн. грн.; з обласного бюджету – 4,6 млн. грн.; з міського бюджету – 6,5 млн. грн.; власниками пам'яток – 2,2 млн. грн. Всього профінансовано коштів на виконання робіт на суму – 26,5 млн. грн.

Протягом 2015-2018 років активно проводилися заходи щодо виведення з аварійного стану пам'ятки архітектури національного значення Палацу у селищі Меджибіж Летичівського району. З обласного бюджету на проведення протиаварійних робіт та розроблення науково-проектної документації для реставрації з пристосуванням до сучасних потреб цього об'єкту у 2015 році виділено 1637,9 тис.грн., у 2016 фінансування збільшено до 7158,6 тис. гривень. У 2017 році на проведення реставраційних робіт Палацу з обласного бюджету виділено та освоєно 2000,0 тис.грн., загальна вартість таких робіт становить 69 300, 0 тис. гривень.

Варто відзначити, що в м. Хмельницькому був відкритий Туристично-інформаційний центр (ТІЦ). Він став частиною стратегії розвитку міського туризму, спрямованої на підвищення рівня інформованості туристів про можливості, які пропонує регіон, та підтримку місцевого бізнесу.

В Туристично-інформаційному центрі надаються безкоштовні інформаційні послуги щодо туроб'єктів, закладів харчування, дозвілля, транспорту, торговельних установ; поширення рекламної та інформаційної продукції, продаж сувенірів; організація семінарів, тренінгів для суб'єктів ринку туристичних послуг.

З 2018 року місто активно розбудовує та нарощує туристичну інфраструктуру. Зокрема, було встановлено сенсорні інформаційні кіоски, які служать джерелом інформації для мешканців та гостей міста. Також з'явилась ідея організувати модульний туристичний інфоцентр (ТІЦ), розробити централізований Інтернет-портал, що міститиме інформацію про туристичні центри регіону та логістичні дані.

Впроваджуються проєкти «Створення туристично-інформаційного центру на території курортної зони селища Сатанів Городоцького району Хмельницької області» та «Створення туристично-рекреаційної зони «Сквер Потоцьких» у селищі Антоніни Красилівського району Хмельницької області», які були відібрані конкурсною комісією Міністерства розвитку громад та територій України як проєкти, що реалізовуватимуться за рахунок коштів державного бюджету, отриманих від Європейського Союзу. Не менш важливим є навчання та підвищення кваліфікації кадрів у сфері створення інноваційних об'єктів туристичної інфраструктури Хмельницького регіону та розвитку внутрішньорегіонального туризму на Хмельниччині.

Аналіз сучасного стану туристичного бізнесу в територіальних громадах Хмельниччини свідчить про значний потенціал регіону для розвитку туристичної галузі. Розмаїття природних, історико-культурних та рекреаційних ресурсів створює основу для залучення як внутрішніх, так і міжнародних туристів.

Водночас, існує низка проблем, що стримують розвиток туристичного бізнесу, зокрема недостатній рівень туристичної інфраструктури, обмеженість інвестицій та відсутність ефективної маркетингової стратегії. Позитивні зрушення, такі як активізація місцевих громад у створенні туристичних продуктів та підтримка туризму на рівні державних і регіональних програм, демонструють перспективи для сталого розвитку галузі. Особливу роль відіграють територіальні громади, які можуть стати ключовими учасниками процесу розвитку туризму через ініціативи з розвитку зеленого туризму,

організації фестивалів і відновлення історичних об'єктів. Таким чином, для забезпечення сталого розвитку туристичного бізнесу в Хмельницькій області необхідно впроваджувати комплексні заходи: розбудовувати інфраструктуру, залучати інвестиції, створювати якісні туристичні продукти та підвищувати рівень промоції регіону.

За останні п'ять років, попри зовнішні виклики (зокрема пандемію COVID-19 у 2020–2021 рр. та воєнний стан з 2022 року), Хмельницька область демонструвала позитивну динаміку внутрішнього туризму. Згідно з даними Державного агентства розвитку туризму України [30], у 2019 році регіон відвідало приблизно **350 тисяч туристів**, тоді як у 2023 році ця цифра перевищила **430 тисяч** (враховуючи тільки зареєстровані готельні та екскурсійні послуги). Такий приріст пояснюється популярністю локацій із відносно безпечним статусом, а також підвищенням попиту на локальний туризм в умовах обмежень міжнародних подорожей.

Особливо активно відвідуються такі об'єкти як:

- Кам'янець-Подільська фортеця;
- Національний природний парк «Подільські Товтри»;
- Меджибізький замок;
- Летичівська та Сатанівська святині;
- курортна зона Сатанова, відома своїми мінеральними водами.

Для об'єктивного розуміння рівня розвитку інфраструктури доцільно порівняти Хмельницьку область із сусідніми регіонами — наприклад, Тернопільською та Вінницькою (табл 2.1)

Як видно з таблиці, Хмельниччина демонструє конкурентоспроможний рівень туристичної активності, поступаючись лише Вінниччині за загальною кількістю готельних об'єктів, проте випереджаючи Тернопільщину за темпами розвитку внутрішнього туризму.

Таблиця 2.1

Порівняльна характеристика розвитку туристичної інфраструктури Хмельницької, Тернопільської та Вінницької областей у 2023 році

Показник	Хмельницька обл.	Тернопільська обл.	Вінницька обл.
Кількість готелів	142	96	178
Туристів на 1000 мешканців	275	192	243
Надходження від туризму (млн грн)	126	88	154
Кількість фестивалів на рік	15+	10	18
Доступність природних пам'яток	Висока	Висока	Середня

Протягом 2021–2024 років у рамках обласної програми «Туризм Хмельниччини» було реалізовано кілька інфраструктурних проєктів:

- реконструкція туристичного центру в Кам'янці-Подільському;
- оновлення дорожнього покриття на маршрутах до Меджибожа та Бакоти;
- запуск навігаційних інформаційних стендів і QR-кодів для туристичних об'єктів;
- стимулювання створення об'єктів зеленого туризму через мікрогранти.

Додатково слід зазначити, що обласна влада активно співпрацює з громадами для створення туристичних кластерів. Прикладом є **кластер «Мале Поділля»**, що об'єднує громади із рекреаційними можливостями навколо річки Південний Буг.

Аналіз сучасного стану туристичної інфраструктури Хмельницької області свідчить про наявність значного потенціалу для розвитку регіонального

туризму, що базується на поєднанні історико-культурних ресурсів, природного середовища та вигідного географічного положення. Основні інфраструктурні об'єкти зосереджені у кількох туристичних центрах, зокрема у Кам'янці-Подільському, Меджибожі та Сатанові. Разом із цим виявлено низку проблем, які стримують ефективне використання наявного туристичного потенціалу: нерівномірність розвитку інфраструктури, застарілість частини транспортної мережі, недостатній рівень інвестицій, а також відсутність комплексного маркетингового просування регіону.

Порівняльний аналіз із сусідніми областями показав, що Хмельницька область тримає середні позиції за ключовими показниками, демонструючи стабільне зростання внутрішнього туризму. Реалізація інфраструктурних проєктів у рамках обласної програми «Туризм Хмельниччини», зокрема покращення транспортної доступності та впровадження елементів цифрової навігації, сприяє поступовому підвищенню якості туристичних послуг.

Успішна реалізація потенціалу регіону вимагає подальшого вдосконалення інфраструктури, стимулювання інвестицій у туристичний сектор, розвитку зеленого та сімейного туризму, а також активної участі територіальних громад у створенні конкурентоспроможних туристичних продуктів. Важливим напрямом є також посилення міжрегіональної співпраці та формування кластерної моделі розвитку туризму, що забезпечить комплексний і сталий підхід до формування привабливого туристичного середовища.

РОЗДІЛ 3.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА РЕАЛІЇ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХМЕЛЬНИЦЬОЇ ОБЛАСТІ.

3.1. Актуальні проблеми розвитку туристично-рекреаційної сфери регіону.

Як свідчить досвід багатьох країн, сфера туризму є надзвичайно динамічною, вона постійно видозмінюється, покращується, швидко розширюється, є високоефективною та прибутковою. Рекреаційно-туристичний комплекс в Україні, як складова національної економіки та один із пріоритетів соціально-економічного розвитку, має свої неповторні характеристики, що зумовлює наявність потенціалу для його всебічного розвитку. Розкриття цього потенціалу може стати суттєвим поштовхом до активізації підприємницької діяльності, зменшення безробіття, у тому числі в сільській місцевості, збільшення доходів місцевих домогосподарств, зростання доходів місцевих бюджетів, поліпшення фінансового становища окремих територіальних громад та розвитку територій.

Хмельницька область має мальовничі краєвиди, багата на історичну, культурну спадщину та рекреаційні ресурси. При цьому в області є низька концентрація промисловості, відносно сприятлива екологічна ситуація. Все це, і не тільки, створює необхідні умови для активізації розвитку туристичної галузі. Вивчення проблем розвитку туризму в регіоні, а також провідного досвіду інших країн в організації туризму є особливо актуальним для визначення цілей покращення ситуації в регіоні.

Незважаючи на існуючі дослідження туристичного бізнесу на Хмельниччині, існує безліч невирішених проблем, які потребують більш детального аналізу та обговорення.

По-перше, недостатньо вивчені можливості інтеграції локальних ресурсів у створенні туристичних продуктів, які б відповідали запитам сучасного туриста.

По-друге, обмежений рівень міжгромадської координації та недостатня реалізація кластерного підходу у розвитку туризму залишаються бар'єрами для формування конкурентоспроможного регіонального туристичного бренду.

В регіоні також потрібно вирішити проблему якості доріг, транспорту та розміщення туристів, особливо для малих міст і сільських територій, де інфраструктура часто не відповідає потребам сучасного туризму.

У економічному аспекті необхідності розвитку туризму, варто відмітити, що в тому числі за рахунок туристичного збору наповнюються бюджети громад. Так, платники податків Хмельниччини, які здійснюють діяльність у туристичній сфері, впродовж першого півріччя 2020 року перерахували до місцевих бюджетів краю 640 тис. грн туристичного збору.

Зокрема, фізичні особи-підприємці поповнили місцеві бюджети на 329 тис. грн, а юридичні особи — на 311 тис. грн. Лідером у туристичній галузі області традиційно залишається місто Кам'янець-Подільський, також за рахунок туристів поповнюються бюджети міста Хмельницького, у Городоцькому, Славутському та Шепетівському районах. Це є досить позитивним явищем для кожної громади, а також стимулом розвиватися та заохочувати відвідування туристів для інших громад області. В області протягом останніх років реалізується програма розвитку туризму і курортів. Так, за останні роки оновлено курорт Сатанів, відреставровано і відремонтовано архітектурні комплекси Меджибожа. Але, як в Україні в цілому, так і на Хмельниччині, обсяги бюджетного фінансування розвитку, оновлення і підтримки історико-культурних центрів недостатні для впровадження більш масштабних програм.

Серед туристичних центрів Хмельниччини неможливо не виділити Кам'янець-Подільський, місцева влада якого досить активна у провадженні туристичної політики, встановлюючи цілі, які намагаються досягти за короткі проміжки часу.

На сучасному етапі розвитку туризму в Хмельницькій області існує ряд проблем, які об'єднані в єдину систему і не дозволяють активно реалізовувати намічені стратегії.

Одна з головних проблем, це інфраструктура, оскільки немає необхідного фінансування для проектування нових готелів та реконструкції вже існуючих засобів розміщення. Туристичний потенціал Хмельниччини є безмежним, але застаріла система організації туристичних маршрутів та відсутність спеціалізованого веб-сайту чи мобільного додатку стримують розвиток.

Хмельницька обласна державна адміністрація активно проводить зустрічі з органами місцевого самоврядування міст районного значення, представниками бізнесу щодо співпраці з метою реалізації туристичного потенціалу області, але як зазначено в «Програмі розвитку туризму Хмельницької області на 2021–2025 роки», прийнятій Хмельницькою обласною радою у 2020 році, є фактори, на які важко вплинути, спочатку туристичний сектор зазнавав глобальних втрат через запроваджені заходи боротьби з пандемією коронавірусу, потім через повномасштабну війну, тому складно прогнозувати подальший розвиток сфери. З початку повномасштабної війни в Україні постраждали всі сфери економіки, зокрема, туристична галузь, яка наразі на межі банкрутства. Весь туристичний потік припадає на більш безпечні території, наприклад на західну частину України. В той же час під час війни туризм у Хмельницькій області продовжує жити та розвиватися, адже тут небагато військових, інфраструктурних та великих промислових об'єктів. Місцевий туризм виріс на 60%, а за місяці повномасштабного вторгнення з'явилися нові туристичні послуги та напрями, які спрямовані на переселенців, біженців та звичайних туристів.

Найбільш популярною туристичною послугою є волонтерський туризм як один з напрямів психологічної реабілітації, а найбільший туристичний потік спрямований на Кам'янець-Подільський та Бакоту.

Волонтерський туризм – це безкоштовні екскурсії, які почали проводити одразу після початку війни для біженців. Екскурсії тривають півтори години, і

за цей час розповідається історія конкретного міста та які місця тут можна відвідати. Після цього люди починають цікавитися іншими маршрутами, що є в Хмельницькій області. Також відмічається зростання популярності активного відпочинку, оскільки саме цей вид туризму допомагає краще відволіктися та відпочити. Перш за все, туризм є важливим методом психологічної реабілітації постраждалих від війни, тому такий вид реабілітації користується попитом.

Попитом користуються велотури та екотури, які приваблюють велику кількість туристів, на жаль, у багатьох містах України заборонено кататися на велосипедах лісами через мінну небезпеку, в той же час ліси Хмельницької області ліси не заміновані.

Одним із головних чинників, що стримує розвиток туристичної галузі та пов'язаний з маркетинговою складовою туристичної політики, це недостатній розвиток інформаційної інфраструктури туристичного бізнесу. Без розвитку цієї складової дуже складно внутрішнім та зовнішнім туристам швидко отримати доступ до корисної інформації про різні івенти, пропозиції, бронювання і резервування послуг, а також про цікаві туристичні місця Хмельницької області. З метою посилення ролі туризму необхідно розробити та посилити маркетингову складову туризму, тому потрібно прийняти ряд заходів:

- визначення найбільш привабливих туристичних пропозицій шляхом проведення маркетингових досліджень туристичного ринку;
- розробка та впровадження обласних конференцій, семінарів та презентацій, при - свячених проблемам розвитку туристичної сфери в області;
- розробка та оновлення туристичних маршрутів з урахуванням інтересів туристів до історико-культурних та рекреаційних ресурсів області, які можна буде впровадити на міжнародний туристичний ринок;
- презентація нових туристичних маршрутів на міжнародних туристичних конференціях та надання пропозицій щодо співробітництва з провідними туроператорами світу;

- розроблення для суб'єктів туристичної діяльності інформаційної інфраструктури, яка включає в себе веб-сайти та електронні інформаційні буклети, а також відповідно до міжнародних стандартів відновлення старих технічних, інформаційних та сервісних умов;

- активне використання PR засобів для створення привабливого туристичного іміджу області.

Важливою передумовою ефективного розвитку туризму в Хмельницькій області є також системна координація роботи підприємств, установ, організацій, які надають туристичні послуги та реалізують туристичну політику. Попри єдність сфери діяльності, цілі у цих суб'єктів можуть кардинально різнитися.

Наприклад, бізнес, бажаючи збільшити свої прибутки, не в повній мірі або зовсім не сплачує туристичний збір до місцевого бюджету. У цей час, місцева влада може вживати заходів з метою стимулювання розвитку туризму у громаді, сподіваючись, в тому числі за рахунок туристичного збору збільшити дохідну частину місцевого бюджету. У такому процесі, не вистачає діалогу, розуміння цілей усіх суб'єктів економіко-соціальної взаємодії, прагнення до компромісу задля їхнього досягнення.

Узгодженню дій між бізнесом, владою та громадою можуть сприяти інформаційно-координаційні центри розвитку туризму, які могли б створюватися у відповідних виконавчих структурах громади, залучаючи на добровільних засадах підприємців. Ефект від такої спільної діяльності здатен покрити усі можливі витрати на утримання таких центрів.

Поштовхом до розвитку туризму в Хмельницькій області може бути й інноваційність, яка може проявитися у вигляді розробки та впровадження нових туристичних послуг, використання новітніх підходів при наданні традиційних послуг, використання осучаснених, раніше не використовуваних туристичних ресурсів, зміни в організації надання і отримання традиційних туристичних послуг.

Пріоритетами для Хмельниччини та тими сферами, де потенційно можливо розвивати туристичні інновації є оздоровчий туризм (відпочинок та лікування на курортах області), екотуризм, пізнавальні тури, а також так звані «подорожі вихідного дня». Пошук цікавих для туристів форм інтеграції різних видів дозвілля (наприклад, екологічного туризму з природо-пізнавальним та гастрономічним, сільського туризму із мисливським або рибальським та ін.) може значно активізувати подальший розвиток туризму на Хмельниччині.

До викликів, які наразі стоять перед Хмельницької областю в галузі туризму, варто віднести:

- 1) низьку активність просування бренду Хмельниччини;
- 2) дефіцит економічних, а саме податкових та фінансово-кредитних стимулів для розвитку туризму;
- 3) залучення інвестиційних ресурсів у туристичну галузь, які можуть стати стимулом для подальшого розвитку туристичних продуктів, відкриття нових локацій, оновлення чи реконструкції вже існуючих;
- 4) відсутність організованої промоції туристично-рекреаційних можливостей та представників туристичної галузі Хмельницької області на всеукраїнських та міжнародних тематичних заходах;
- 5) поганий стан доріг та автосервісу, слабка транспортна доступність багатьох історичних та культурних пам'яток, які розміщені в Хмельницькій області.

Наразі, однією із найгостріших проблем в галузі туризму залишається її фінансове забезпечення, адже туристичні об'єкти потребують привабливого вигляду, належного інфраструктурного забезпечення, розвитку супутніх послуг тощо. Все це вимагає значних капіталовкладень, стимулювати які може влада через зміну існуючої фінансової, кредитної та податкової політики. Додатковою мотивацією для органів влади може служити той аргумент, що розвиток туризму стимулює й інші галузі економіки: харчову, будівельну, дорожньо-будівельну, охорону здоров'я, «індустрію краси» тощо.

У цьому контексті місцевій владі було б доцільно запропонувати можливість фінансування реконструкції туристично привабливих локацій (пам'яток культури) з найбільшим потенціалом за допомогою пільгових позик.

Традиційними є ряд фінансових інструментів, які здатні забезпечити розвиток туристичної галузі Хмельницької області: бюджетне фінансування програм розвитку туризму, лізинг, кредитування; податкові пільги, податкові канікули під перспективні, пріоритетні туристичні проекти, оптимізація кількості і ставок місцевих податків і зборів з метою зменшення податкового навантаження на суб'єкти туристичної діяльності тощо; субсидювання та ін. Іншою не менш важливою проблемою розвитку туризму Хмельницької області є недостатнє забезпечення професійними кадрами в галузі туризму і рекреації. У цьому напрямі найбільш гостро виступають такі аспекти:

— недостатнє кадрове забезпечення середньої та нижчої обслуговуючої ланки, особливо зі знаннями іноземної мови;

— недостатність кваліфікованих спеціалістів та викладачів, які пройшли зарубіжні стажування або мають досвід роботи за кордоном з підготовки кадрів для туристичної галузі;

— нерозвинута система підвищення кваліфікації та перепідготовки кадрів в туристичній галузі;

— відсутність методичного супроводу органами влади місцевих власників об'єктів сільського, зеленого, агротуризму та інших видів туризму.

У цьому контексті важливою могла б стати допомога закладів вищої освіти державної та комунальної форми власності, які здійснюють підготовку здобувачів вищої освіти за спеціальністю «Туризм», і у зв'язку із цим мають відповідне матеріально-технічне, методичне та кадрове забезпечення, щоб створювати консультативні центри з надання якісного супроводу зацікавлених суб'єктів господарювання туристичної галузі.

Отже, Хмельниччину по праву можна вважати одним із перспективних регіонів України для розвитку туризму, що пояснюється характеристиками її

географічного розташування, клімату, природно-ресурсного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу.

Хмельницька область має значний туристично-рекреаційний потенціал, який, використовується не зовсім ефективно. Розвиток дорожньо-транспортної та інформаційної інфраструктури потребує значних інвестиційних вкладень з боку державного і приватного секторів. Тому, модернізація екскурсійних маршрутів, знаходження ефективних форм поєднання різних видів туризму, покращення системи інформаційного забезпечення, розвиток інфраструктури туризму шляхом залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для відновлення, будівництва привабливих туристичних об'єктів сприятиме подальшому розвитку туризму на Хмельниччині.

В той же час, головною проблемою розвитку туризму Хмельницької області є відсутність системної підтримки у розбудові туристичної інфраструктури, відсутність ефективного управління галуззю, неспроможність конкурувати на міжнародному ринку, а також відсутність розвитку наявного туристичного потенціалу, який безперечно є одним з найбагатших в країні.

3.2. Стратегії та перспективи розвитку туристичного потенціалу Хмельницької області.

Розвиток туризму Хмельницької області є стратегічно необхідним та вигідним, оскільки тут є природно-рекреаційні та історико-культурні ресурси, які цікаві, або можуть зацікавити потенційних туристів, але на даний час не отримали належного маркетингового забезпечення й брендингу.

Туристичні ресурси Хмельниччини різноманітні і можуть бути забезпечені такими видами туризму як рекреаційний, пізнавальний, гастрономічним, екологічний, історико-культурний та ін.

Сьогодні особливо зростає значення регіональної туристичної політики. Хмельниччина є одним із регіонів перспективного розвитку туризму в Україні. Про це свідчать вигідні особливості її географічного розташування,

сприятливий клімат, багатство природно-ресурсного, історико-культурного та туристично-рекреаційного потенціалу.

Основними завданнями розвитку туризму на Хмельниччині є формування туристично-рекреаційного комплексу для задоволення потреб населення у санаторно-курортному лікуванні, відпочинку і туризмі; формування ринку конкурентоздатних на міжнародному рівні рекреаційних послуг на основі ефективного використання наявних природних і культурно-історичних ресурсів та залучення максимальної кількості туристів на територію області, збільшення обсягів надходження коштів, у тому числі валютних, до місцевих бюджетів, збереження чистоти природного довкілля та охорона рекреаційних ресурсів області.

Хмельницька область увійшла в топ-5 областей України за туристичною привабливістю. Вона вважається центром інноваційних видів туризму в Україні та одним із найбільш потенційно привабливих туристичних районів.

На території області розташовано 142 пам'ятки культурної спадщини національного значення, 54 природні заповідники, 34 пам'ятки природного місцевого значення, 2 національні парки («Подільські Товтри» (найбільший парк у Європі) та «Мале Полісся») та 2896 пам'яток культурної спадщини.

Крім того, на Хмельниччині є низка ботанічних пам'яток природи, особливо в районі Святого озера Ізяславського району, геологічних пам'яток – печера «Атлантида» в селі Завалля Кам'янець-Подільського району та Бакотський скельний монастир [12].

Станом на 2025 рік, актуальним стратегічним документом, що визначає напрямки розвитку Хмельницької області, є **Стратегія регіонального розвитку Хмельницької області на 2021–2027 роки** [42]. Ця стратегія була затверджена рішенням Хмельницької обласної ради у 2021 році та замінила попередню стратегію, яка охоплювала період 2011–2020 років.

Нова стратегія спрямована на забезпечення сталого економічного зростання, підвищення якості життя населення та розвиток інфраструктури

регіону. Вона враховує сучасні виклики, зокрема наслідки пандемії COVID-19 та вплив повномасштабної війни, що розпочалася у 2022 році.

Основні напрями стратегії включають:

- **Економічний розвиток:** підтримка малого та середнього бізнесу, залучення інвестицій, розвиток інноваційних технологій.
- **Соціальна сфера:** покращення системи охорони здоров'я, освіти та соціального захисту населення.
- **Інфраструктура та екологія:** модернізація транспортної та енергетичної інфраструктури, впровадження екологічно чистих технологій.
- **Туризм та культура:** розвиток туристичної інфраструктури, збереження та популяризація культурної спадщини регіону.

Стратегія також передбачає активну участь громадськості у процесі реалізації запланованих заходів та моніторинг їх ефективності.

Важливими пріоритетами розвитку туризму в Україні, Хмельницькій області є підняття його рівня до міжнародних стандартів, формування ефективної регіональної туристичної політики, що стає особливо актуальним в умовах значного невикористаного потенціалу туристичної галузі.

Туристична політика є практикою впровадження науково обґрунтованої концепції розвитку туризму в країні, що має за мету таку розбудову індустрії туризму, яка б за своїми кількісними і якісними параметрами дозволяла задовольняти потреби внутрішнього ринку і виступати з власним конкурентоспроможним турпродуктом на міжнародному ринку.

Зокрема, місто Кам'янець-Подільський забезпечує можливість досягнення цієї стратегічної мети й розвитку туризму в області в цілому. Очевидно, варто поєднати потенціал цієї пам'ятки історії, яку щороку відвідують понад 220 тис. туристів (у тому числі понад 12 тис. іноземців), із потенціалом інших місцевостей регіону.

Для цього необхідно поліпшити зовнішній вигляд інших міст та їхніх пам'яток культури й архітектури, зокрема на північному сході регіону (Летичів,

Меджибіж, Хмельницький та Дунаївці). Для цільових груп туристів, для задоволення їх потреб та очікувань необхідно розвивати туризм за двома напрямками.

Перший із них передбачає використання відпочинкового туризму на базі природного потенціалу регіону.

Другим напрямом збільшення доходів від туризму є сільський туризм. Традиційна гостинність населення регіону, особливо у сільській місцевості, забезпечує можливість поєднання розміщення туристів із вивченням сільських звичаїв і традицій безпосередньо в селах, де споживання здорової їжі, перебування на свіжому повітрі будуть привабливими для всіх туристів.

Звичайно, стратегія не має на меті обмеження відвідань туристами Кам'янця-Подільського – мова йде про ознайомлення туристів з іншими об'єктами Хмельниччини, із використанням позитивного бренду Кам'янця-Подільського. Усі три потенційні напрями розвитку туризму (історичний туризм у Кам'янці-Подільському, відпочинковий туризм, а також сільський туризм) можуть бути поєднані у межах традицій регіону.

Для підвищення ефективності туристичної політики на Хмельниччині необхідно поширити певні маркетингові заходи:

- проведення маркетингового дослідження туристичного ринку Хмельниччини з метою оцінки її рекреаційно-туристичного потенціалу і визначення найпривабливіших для вітчизняних та іноземних туристів туристично-рекреаційних пропозицій;
- створення або відновлення технічних, інформаційних і сервісних умов для реалізації визначених туристично-рекреаційних пропозицій на рівні міжнародних стандартів;
- розробка нових туристичних маршрутів міжнародного значення територією Хмельниччини з урахуванням потреб та інтересів гостей і потенціалу туристичних ресурсів області з представленням нових турів на

міжнародних туристичних виставках і поданням комерційних пропозицій провідним туроператорам України, Європи і світу;

- створення регіональної інформаційної інфраструктури туристичного бізнесу для надання можливостей щодо пошуку інформації, бронювання та резервування туристичних послуг, розвиток туристичного бізнесу у регіоні;

- створення, підтримка та постійне поновлення веб-сайту з туристичними пропозиціями Хмельниччини; створення електронних інформаційних довідників з переліком існуючих туристичних фірм у регіоні, туристичних маршрутів;

- проектування і проведення регулярних рекламних кампаній у ЗМІ для поширення інформації та популяризації найпривабливіших туристично-рекреаційних пропозицій та маршрутів регіону із застосуванням національних і місцевих каналів телебачення, а також каналів, де розміщується реклама країн та найцікавіших туристичних маршрутів: Travel Channel, CNN, Eurosport та ін.;

- заохочення туристичних фірм та курортно-оздоровчих закладів області до розробки тематичних стендів, участі у національних і міжнародних туристичних виставках;

- проведення регіональних ярмарок, конференцій, семінарів, презентацій, присвячених проблемам розвитку туристичного бізнесу;

- розробка різноманітних інформаційно-реklamних матеріалів про туристичні маршрути та поширення їх на вітчизняному і міжнародному туристичному ринку: через провідні туристичні фірми та туристичні представництва України за кордоном при консульствах у різних країнах Європи і світу.

Лідером у туристичній галузі традиційно залишається місто Кам'янець-Подільський. Крім того, за інформацією фіскалів, помітно розвивається туристична галузь у місті Хмельницькому, Летичівському, Славутському, Шепетівському, Старокостянтинівському та Ізяславському районах. Щодо

туристичного піку, то літній туристичний сезон можна вважати найкращим, щоб побачити Хмельницьку область [41].

Область активно займається формуванням свого туристичного бренду та позитивного іміджу. Проводяться заходи щодо туристичної промоції Хмельниччини, розбудови туристичної інфраструктури, збереження екології, відновлення історичних пам'яток. Зокрема, впродовж 2021 року в рамках підготовки проекту Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2021-2025 роки, в облдержадміністрації неодноразово проводились засідання фокус груп за напрямками:

- розвиток туристичної інфраструктури (розвиток інфраструктурних проєктів у сфері туризму та рекреації, знакування, «Місця відпочинку», туристичні маршрути, ремонт, реставрація, консервація туристичних об'єктів);
- розвиток Кам'янець-Подільського локального осередку туризму у сучасних межах Кам'янець-Подільського та Чемеровецького районів, центр – м. Кам'янець-Подільський;
- розвиток екотуризму (зелений туризм, велотуризм, спортивний туризм, туристично-рекреаційні зони, курорти) в області;
- розвиток Старокостянтинівського локального осередку туризму у сучасних межах Старокостянтинівського, Старосинявського, Білогірського, Красилівського та Теофіпольського районів.

Метою Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2021–2025 роки є створення умов для забезпечення сталого розвитку сфери туризму у Хмельницькій області, перетворення її на конкурентоспроможну, високорентабельну, інтегровану у світовий ринок галузь, яка зможе стати вагомим чинником прискорення соціально-економічного розвитку регіону, підвищення якості життя населення, гармонійного поступу і консолідації суспільства, а також популяризації України у світі.

У програмі зазначається, що основні напрямки розвитку туризму області – удосконалення транспортної інфраструктури, розвиток туристичних локацій,

організація туристичних послуг, реставрація і ревіталізація пам'яток історії та культури, екологічна та екокультурна безпека туризму.

З метою забезпечення професійного вирішення питань дослідження, охорони, реставрації, відтворення об'єктів культурної спадщини, збереження традиційного характеру середовища населених місць при управлінні культурою, національностей, релігій та туризму облдержадміністрації у 2006 році було створено Консультативну раду з питань охорони культурної спадщини у Хмельницькій області як дорадчий орган. Протягом 2013-2018 років відбулося 50 засідань, радою розглянуто 231 питання щодо об'єктів культурної спадщини.

В пріоритеті також розвиток подієвого та гастрономічного туризму. За рік область проводить більше 200 мистецьких заходів. Тобто, майже щодня щось відбувається. Найпопулярніші з них — фестиваль рок-музики Rock&Buh, джазовий фестиваль JazzFest Podillya і фестиваль оркестрових шоу ArtMajorShow.

Пріоритетними та перспективними напрямками промоції туристичного продукту для Хмельниччини є подієвий і фестивальний туризм. Подієвий і фестивальний туризм може також стати візитною карткою області, спираючись на досвід Кам'янця-Подільського та, в свою чергу, відчутно збільшити туристичні прибуття протягом усього року.

Хмельницька область володіє остатнім туристичним потенціалом для того, щоб стати провідною туристичною дестинацією України. Вона має значні природні та історико-культурні ресурси для динамічного розвитку туризму та рекреації, але цей потенціал використовується недостатньо, що видно у специфіці регіонального управління та слабкого промоушена туризму та рекреації. Запровадження та оновлення туристичних маршрутів з урахуванням інтересів туристів та пошук шляхів щодо ефективного поєднання різних видів туризму буде сприяти розвитку туризму в області. З метою створення позитивного іміджу Хмельниччини як привабливої туристичної області, необхідні значні зусилля, а саме: розвиток медіа та соціального середовища,

удосконалення системи інформування, поглиблення маркетингових досліджень та опитування, заохочення інвесторів вкладатись в реконструкцію та будівництво сучасних готелів, закладів харчування та інших видів та форм туристичної інфраструктури.

Очікується велике зростання іноземних та внутрішніх туристів після закінчення воєнних дій, тому треба в повній мірі докласти зусиль, щоб виправити усі виявлені недоліки. Тільки тоді Хмельниччина, яка має необхідний туристичний потенціал, буде приваблювати не лише існуючий потік туристів, але й захопить інші сегменти туристичного ринку.

Важливими пріоритетами розвитку туризму в Хмельницькій області є підняття його рівня до міжнародних стандартів, формування ефективної регіональної туристичної політики, що стає особливо актуальним в умовах значного невикористаного потенціалу туристичної галузі.

Таким чином, можна констатувати, що Хмельницька область володіє достатнім та унікальним туристичним потенціалом. Туристична індустрія Хмельниччини має суттєві переваги для розвитку.

Перш за все, завдяки вдалому географічному розташуванню, до міста дуже зручно дістатися. Таке транзитне положення варто використати через розвиток туризму вихідного дня, турів на вікенд.

По-друге, область має репутацію екодружнього регіону, адже Хмельницький — зелене місто парків та скверів, яке визнано одним з найбільш безпечних, найчистіших і найкомфортніших обласних центрів України.

По-третє, у місті та області активно розвивається доступний (значно дешевший, ніж у інших областей-лідерів туристичного ринку Західного регіону України) подієвий та гастрономічний (подільська, європейська, грузинська, китайська кухні) види туризму. Попри це, області варто уміло відкорегувати стереотипи та негативні установки, які створюють хибне враження про місто; забезпечити доступність інформації про події, заходи, заклади міста; підвищити рівень якості надання туристичних послуг.

Розвиток туристичного (історико-культурного та природно-рекреаційного) потенціалу варто забезпечувати шляхом реалізації заходів, що передбачають промоцію туристичного потенціалу області, у тому числі організацію та проведення промотурів областю; представлення туристичного потенціалу області на спеціалізованих всеукраїнських та міжнародних туристичних заходах, виготовлення та поширення рекламно-інформаційної продукції, організацію та проведення обласних фестивалів, виставок, форумів, пленерів; розвиток туристичної інфраструктури, зокрема, формування мережі кемпінгів, облаштування безкоштовних зон відпочинку тощо; впровадження інноваційних методів просування туристичного потенціалу області (сенсорні туристичні кіоски, розробка програми «Живий музей» тощо).

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило комплексно розглянути туристично-рекреаційний потенціал Хмельницької області та визначити його роль у соціально-економічному розвитку регіону. В межах роботи було систематизовано теоретичні підходи до розуміння поняття туристично-рекреаційного потенціалу, а також виокремлено основні його складові — природні, культурно-історичні, інфраструктурні та соціально-економічні ресурси.

На основі проведеного аналізу встановлено, що Хмельниччина має вагомі передумови для активного розвитку туризму. Територія області характеризується значним розмаїттям природних ландшафтів, наявністю унікальних природно-заповідних об'єктів, численних річок, мінеральних джерел та лісових масивів. Окремо варто відзначити національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, ботанічні сади та геологічні пам'ятки, які є привабливими не лише з екологічної, а й з туристичної точки зору.

Крім природних ресурсів, область багата на історико-культурну спадщину. Тут зосереджені численні замки, фортеці, сакральні споруди, музеї та інші пам'ятки, які мають значення не лише національного, а й міжнародного рівня. Такі об'єкти, як Кам'янець-Подільська фортеця, Меджибізький замок, костели та монастирі є перспективною основою для розвитку культурного та пізнавального туризму.

Разом з тим, результати дослідження виявили низку проблем, які стримують повноцінне використання туристичного потенціалу. Це, зокрема, недостатній розвиток інфраструктури, обмежене фінансування галузі, відсутність сучасних маркетингових підходів у просуванні туристичного продукту регіону, кадровий голод у сфері туризму, а також недосконалість нормативно-правової бази.

У роботі окреслено основні напрямки, які сприятимуть розвитку туристично-рекреаційної сфери в області. До таких належать: розробка ефективної регіональної стратегії з урахуванням сучасних викликів, залучення

інвестицій в оновлення інфраструктури, активізація співпраці між владою, бізнесом та громадськістю, розвиток зеленого та сільського туризму, формування брендovаних туристичних маршрутів, а також популяризація об'єктів культурної спадщини за допомогою цифрових технологій.

Підсумовуючи, варто наголосити, що туристично-рекреаційний потенціал Хмельницької області є значним, однак його реалізація потребує комплексного і продуманого підходу. У разі впровадження запропонованих заходів, область має всі шанси зайняти гідне місце серед провідних туристичних регіонів України, забезпечуючи не лише економічне зростання, а й збереження унікальної культурної та природної спадщини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 р. (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Мельниченко С., Глушко В. Просування туристичних послуг на ринок в постпандемічний та післявоєнний періоди : зб. матеріалів доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф. «Управління розвитком сфери гостинності: регіональний аспект», Чернівці, 2022. С. 173–177.
3. Коваль П.Ф., Алешугіна Н.О., Андрєєва Г.П., Зеленська О.О. та ін. В'їзний туризм : навчальний посібник. Ніжин : Вид. Лук'яненко В., 2010. 304 с.
4. Терєбух А.А., Мороз О.І. Оцінювання туристичного потенціалу дестинацій. Актуальні проблеми економіки. 2016. № 7(181). С. 335–343.
5. Дутчак С. В. Управління регіональним розвитком туризму : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 128 с.
6. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В.Г. Герасименко. Одеса : ОНЕУ, 2016. 262 с.
7. Ткаченко Т.І., Соколова К.О. Теоретичні аспекти формування туристичного потенціалу підприємств. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка. Вип. 1. 2011. С. 107–112.
8. Черчик Л. Наукові підходи до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/10027/3/klas_ttp.pdf
9. Юхновська Ю.О. Методичні підходи до оцінювання туристичного потенціалу України та регіонів. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. 2019. № 30 (69), № 4 (2). С. 54–59.
10. Ступінь Н.М. Еколого-економічний механізм розвитку рекреаційних територій в Україні : монографія. Київ : ТОВ "ДКС-Центр", 2017. 312 с.

11. Черчик Л.М., Коленда Н.В. Стратегічний потенціал рекреаційної системи регіону : теорія, методологія, оцінка : монографія. Луцьк : ЛНТУ, 2008.
12. Офіційний веб-сайт Хмельницької обласної державної адміністрації. URL: <http://adm.km.ua>
13. Туристичні ресурси і розробка туру Хмельницькою областю. URL: <http://tourism-book.com/books/book-42/chapter-1448/>
14. Баженова С.Е. Сучасний стан туристичної галузі в Хмельницькій області. Вісник Кам'янець–Подільського національного університету І. Огієнка. Економічні науки. 2013. Вип. 8. С. 314–315.
15. Природно-заповідний фонд Хмельниччини становить майже 15% території області. URL: <http://vsim.ua/Podii/prirodno-zapovidniy-fond-hmelnichchini-stanovit-mayzhe-15--teritoriyi--69524.html>
16. Хмельниччина : науково-популярне видання про історію, культуру та природу Хмельниччини / упорядник Т. С. Колесниченко. Хмельницький : Поліграфіст, 2017. 176 с.
17. Перспективи розвитку туризму Хмельницької області. URL: <http://tourism-book.com/books/book-42/chapter-1451/>
18. Хмельниччина туристична : історико-культурні, природно-географічні та економічні аспекти розвитку : колективна монографія / за ред. С.А. Копилова, С.Е. Баженової. Кам'янець-Подільський : Кам.-Под. нац. ун. ім. Івана Огієнка, 2015. 192 с.
19. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України : методологія та методика аналізу, термінологія, районування : монографія. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2001. 395 с.
20. Журба І.Є. Економіко-географічні засади раціонального природокористування Хмельницької області. Вісник Хмельницького національного університету. 2014. № 2. Т. 1. С. 186–191.
21. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua>

22. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
23. Офіційний веб-сайт Міністерства інфраструктури України. URL: <http://www.mtu.gov.ua>
24. Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник : перші 125 років / В.С. Травінський, Р.В. Йолтуховський, В.А. Нестеренко, В.М. Волкова. ПП Мошак М.І., 2015. С. 73.
25. Ковтуник І.І. Орографічні (ресурси рельєфу) рекреаційні ресурси Хмельниччини. Історико-культурні, географічні та економічні аспекти розвитку туризму на Хмельниччині : колективна монографія / за ред. С.А. Копилова, С.Е. Баженової. Кам'янець-Подільський : Видавництво Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2017. 168 с.
26. Державний історико-культурний заповідник. URL: <http://www.mezhibozh.com>
27. Бейдик О.О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України. Київ : ВПЦ "Київський університет", 2004. 395 с.
28. Божко Л.Д. Проблеми розвитку сталого туризму в Україні в умовах глобалізації. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. 2014. № 2. С. 43–50.
29. Божко Л.Д. Віртуальний туризм: нові віяння часу. Культура України. 2015. Вип. 49. С. 151–160.
30. Офіційний веб-сайт Державного агентства розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua>
31. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text>
32. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089

33. Буторіна В.Б. Сучасні тенденції діяльності підприємств туристичної сфери України та Хмельницької області. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. № 19. С. 57–60.

34. Поліщук В.С. Економічна доцільність розвитку туристичної індустрії Хмельниччини.

35. Шило Д.Ю. Інфраструктурне забезпечення розвитку туризму у Хмельницькій області.

36. Опря Б.О. Проблеми реалізації туристичного та історичного потенціалу Хмельниччини. Гілея : науковий вісник. 2019. № 150 (1). С. 99–102.

37. Гуменюк О.В. Розвиток туризму в Хмельницькій області як складова характеристика міжнародного бізнесу регіону. Актуальні проблеми розвитку рекреаційного бізнесу в Україні та підвищення його конкурентоспроможності. 2014. С. 27.

38. Буторіна В.Б. Сучасні тенденції діяльності підприємств туристичної сфери України та Хмельницької області. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2016. № 19. С. 57–60.

39. Програма розвитку туризму в Хмельницькій області на 2021–2025 роки. URL: <https://www.adm-km.gov.ua/?p=78829>

40. Економічна статистика. Туризм. Кількість туристів, обслугованих туроператорами та турагентами, за видами туризму (2000–2019 рр.). Головне управління статистики у Хмельницькій області. URL: http://www.km.ukrstat.gov.ua/ukr/statinf/tur/tp_r.htm

41. Стратегія розвитку Хмельницької області на 2021–2027 роки. URL: <https://www.adm-km.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/%D0%A1%D0%A2%D0%A0%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%93%D0%86%D0%AF.pdf>

ДОДАТКИ

Додаток А

Найпривабливіші туристично-рекреаційні місця Хмельницької області

№	Туристично-рекреаційний об'єкт	Місце розташування	Вартість входу	Рейтинг
1	Меджибізька фортеця	вул. Замкова, 1, Меджибіж	50 грн.	8
2	Летичівський замок	м. Летичів	50 грн.	6
3	Палацово-парковий ансамбль «Самчики»	с. Самчики	80 грн.	7
4	Замок Острозьких	вул. Замкова, 1/1, Старокостянтинів	30 грн.	6
5	Кам'янець-Подільська фортеця	вул. Замкова, 1, Кам'янець-Подільський	100 грн.	10
6	Національний природний парк «Подільські Товтри»	с. Гораївка	безкоштовно	10
7	Малієвецький парк	вул. Мічуріна, Маліівці,	50 грн.	8
8	Бакота	с. Колодіївка	90 грн.	9
9	Водоспад Бурбун	с. Лисець	безкоштовно	8
10	Печера Атлантида	с. Завалля	300 грн.	9
11	Курорт Сатанів	с. Сатанів	В залежності від виду послуги	7
12	Дністровський каньйон	на межі 4 областей: Івано-Франківської, Тернопільської, Чернівецької та Хмельницької	безкоштовно	8
13	Історико-культурний центр «Старий Костянтинів»	Замкова, 1-А Старокостянтинів	50 грн.	6
14	Реабілітаційний центр «Парк хижаків Арден»	вул. Курортна, Сатанів	250 грн.	8

Додаток Б

SWOT-аналіз розвитку туристичної сфери Хмельницької області

Сильні сторони	Слабкі сторони
<p>1) Напівпериферійне транзитне розташування в національній залізничній мережі;</p> <p>2) Наявність в області туристичної «суперточки» – м. Кам'янець Подільський;</p> <p>3) Природні сприятливі умови і ресурси для різних видів туризму;</p> <p>4) Наявність великих лісових масивів;</p> <p>5) Наявність національного природного парку «Подільські Товтри».</p>	<p>1) Нерозвиненість туристичної інфраструктури на основних автомагістралях області;</p> <p>2) Недостатня кількість готелів та їхнього номерного фонду;</p> <p>3) Різка поляризація в розміщенні туристичних підприємств;</p> <p>4) Відсутність (за винятком м.Кам'янець-Подільський) туристичної інфраструктури, орієнтованої на прийом іноземних туристів;</p> <p>5) Незадіяність більшості нематеріальних видів туристичних ресурсів</p> <p>6) Відсутність туристичного бренду</p>
Можливості	Загрози
<p>1) Розвиток транспортної інфраструктури</p> <p>2) Розвиток міжнародної співпраці в економічній та культурній сферах</p> <p>3) Розробка нових екскурсійних і туристичних маршрутів</p> <p>4) Збільшення надходжень до обласного бюджету</p>	<p>1) Незадовільний стан туристичної і сервісної інфраструктури в області (недостатня кількість місць у готелях та інших закладах розміщення)</p> <p>2) Нестабільна економічна і політична ситуація в Україні</p> <p>3) Погіршення умов фінансування і кредитування</p> <p>4) Подальше погіршення інфраструктури.</p>

Додаток В

Характеристика туристично-інформаційних центрів Хмельницької області

Назва ТІЦ	Адреса, телефон, факс, веб-сайт, e-mail	Функції ТІЦ та послуги, які надаються
Туристично-інформаційний центр	<p>м.Хмельницький, вул. Проскурівська, буд. 40.</p> <p>http://khmel.travel</p> <p>khmelcity.touristinformation@gmail.com</p>	<p>Мета турінфоцентру – популяризація міської територіальної громади та регіону, розвиток та покращення сфери туризму у громаді, надання туристичних послуг як мешканцям міста, так і його гостям. Туристсько-інформаційний центр працює щодня з 9:00 до 19:00. Там надають туристичні довідки, організовують екскурсії містом, продають сувенірну продукцію, каву та чай.</p> <p>Завданням ТІЦу є створення конкретного і зрозумілого туристичного продукту: чим зайнятись у Хмельницькому, якщо ви приїхали на декілька годин, що подивитись, якщо приїхали на кілька днів.</p>
Туристично-інформаційний центр	<p>м.Кам'янець-Подільський, площа Польський Ринок, 18</p>	<p>Кам'янець-Подільський інформаційний центр надає туристам та всім бажаючим вичерпну інформацію про пам'ятки міста, місця розміщення та харчування, транспортне сполучення, а також про розважальні, спортивні, культурні заходи, що проводяться у Кам'янці-Подільському. Кожен відвідувач ТІЦ зможе безкоштовно отримати карту міста та інформаційні буклети, придбати оригінальний сувенір на</p>

		згадку, замовити екскурсію (пішохідну, автобусну, нічну костюмовану, річкову на теплоході та ін.).
Туристсько-інформаційний центр	с. Бакота	<p>Туристсько-інформаційний центр на Бакоті організують місцеві підприємці спільно зі Староушицькою громадою та Національним природним парком «Подільські Товтри». Він працюватиме і як центр для туристів, і як майданчик для проведення вечірок, концертів та різноманітних художніх пам'яток. Туристсько-інформаційний центр протягом усього сезону працюватиме з 10 до 22 години щодня.</p> <p>Окрім надання традиційних послуг, які зазвичай є у ТІЦ – інформація для туристів, продаж екскурсій, послуг та сувенірів – на Бакоті планують проводити дегустації продукції локальних виробників, концерти, виставки й різнопланові вечірки.</p>

Додаток Г

Рис. – Національний природний парк «Подільські Товтри»

Додаток Д

Рис. – Місто Кам'янець Подільський

Додаток Е

Рис. - Михайлівська церква в місті Летичів

Додаток Є

Рис. - Меджибізька фортеця